

HRVAŠKO GIBANJE – PREMIK V ČASU REVOLUCIJE 1848–49

Jaroslav Šidak

REVOLUCIJA LETA 1848 – 49

25 marca leta 1848 je hrvaški sabor izdal »zahteve naroda«. S tem je zahteve evropskih revolucionarjev uskladi s potrebami in zahtevami hrvaškega naroda. Kot pravi sodobnik Ivan Perkovac, se je leto 1848 zgodilo prehitro, demokracija in federalistične težnje so nad nas padle tako rekoč iz neba nepričakovano, zato je morale soočati z zastarelo fevdalno družbeno ureditvijo. Ves napredek pa je seveda moral iti preko dinastične pisarne, tam pa so sedeli pretežno konservativno misleči posamezniki, ki jim je bila demokracija nekaj povsem tujega, če ne celo spotikanja vredna. Zato je povsem normalno razumeti, da je vlada, ki je prevzemala oblast bila že v startu obsojena na propad. Sploh pa je v tem času težko govoriti o nekakšni »hrvaški revoluciji«, šlo je bolj za nek stalno prisoten uporni duh, ki je bil neorganiziran, a je vseeno prilil olje na ogenj. Bilo naj bi to gibanje hrvaških kmetov, ki so zahtevali odpravo fevdalizma, osebno in materialno svobodo. Bilo je tudi gibanje, ki je dodobra zamajalo temelje hrvaškega plemstva, ki je kasneje poprosilo cesarja, da zaradi varnosti bana Jelačića imenuje za vrhovnega poveljnika vojske na Hrvaškem in v Krajini.

*

Strokovnjaki opozarjajo, da je problematika gibanja, ki je zajelo Evropo v večini složna. V ospredju je bila borba za socialne pravice in proti-buržoazni boj, medtem ko se je revolucija sama v srednje in vzhodnoevropskem prostoru stopnjevala do zahteve po nacionalni enakopravnosti. Zahteve posameznega naroda po svojih nacionalnih pravicah, pa so onemogočale izgradnjo nekega skupnega nadsacionalnega kontrarevolucionarnega gibanja, zaradi česar je bil uspeh revolucije vnaprej obsojen na neuspeh.

Že od 1845 je po Evropi vel negodovalni duh; gospodarska nestabilnost, bolezen krompirja, nasploh slabe letine in številne bolezni; upor kmetov v Galiciji leta 1846, ki je spodbudil vsesplošni upor francoskih kmetov že leta 1847. Tudi v nemških deželah, se je že predhodno kuhalo negodovanje, ki pa je bilo s strani pariških akcij samo še podkrepljeno in nepripravljeno na kompromise. Reforme, ki so buržoaziji utirale pot na oblast je aktivno podpirala Anglija. V korist svoje moči na Mediteranu je vplivala na revolucijo v Palermu, kjer

so uporniki bili boj za samostojnost Sicilije v okviru Neapeljskega kraljestva in si hitro izborili ustavo. Vzporedno tem dogodkom, pa je madžarsko plemstvo v Avstriji poskušalo iztržiti čim večjo samostojnost Ogrske in si pridobiti kar največ nacionalnih pravic. S tem ko sami v okviru Ogrske drugim narodom niso popuščali niti za milimeter in vodili kruto madžarizacijo.

Revolucija 22-24. februarja se je odvijala na pariških ulicah z težnjo ljudstva, da izsilili buržoazno republiko, na temeljih socialnega prava – pravic delavcev. Revolucija je imela vodilo, da osvobodi proletariat in izsili od vladajoče buržoazije javno razpravljanje o potrebah delavcev. Za voljo tega je moral proletariat pri delu nadzorovati vlado, ker drugače bi ona kar hitro pozabila nanj. Iz tega naslova, pa se pojavi potreba po ustavnosti.

Prve akcije februarske revolucije so prinesle na oblast liberalce v J Nemčiji, vrnile so ustavo italijanskim državam, spodbudile L. Kossutha, da je v ogrskem zboru držal oster govor o zahtevah po ukinitvi fevdalnih odnosov in samostojnosti Ogrske. S tem govorom je ohrabil upornike na Dunaju in jih pozval v boj (t.i. barikadni dnevi) za zrušenje Metternichovega sistema in vzpostavitve ustavnosti. Tudi na Češkem so radikalci, zbrani v društvu »Repeal« že sestavljali češki narodni program, ki je poleg samostojnosti predvideval še izenačitev češkega in nemškega jezika na Češkem. Nič drugače se ni dogajalo v Nemčiji in Italiji, kjer se je narod zgodil v korist manjšanja vpliva Avstrije v njihovih deželah. V Milanu so med 18. in 22. marcem očistili mesto avstrijske vojske, Piemont pa je 25. marca napovedal Avstriji vojno, v korist zadušitve absolutistične oblasti in vzpostavitve samostojnosti celotne Italije.

Avstrija se je znašla v nezavidljivem položaju, tako da se je obrnila lahko le še na svoj vojaški rezervoar v Krajini, vendar tudi tisti ji je kmalu obrnil hrbet. V Zemun in Pančevu so 22. marca namreč srbi organizirali vstajo, ki se je obrnila proti vladi. Madžarski Srbi so priznali primarnost madžarskega jezika na državni ravni, v korist enotne države, v zameno pa so želeli da jim ogrski zbor prizna narodnost, cerkveno in šolsko avtonomijo, privatno rabo svojega jezika, vsakoletni sklic zbora in volitve samoupravnih krajišniških oficirjev. Hrvati pa so na narodni skupščini v Zagrebu 25. marca postavili cilj združiti hrvaška ozemlja v celoto, vzpostaviti lastno neodvisno ministrstvo in vrnitev vojakov iz Italije. A za voljo teh želja, so se morali oboji po robu postaviti ogrski načrti madžarizaciji, ki ni dopuščala veliko manevrskega prostora nemadžarskim narodom, zavedajoč se dejstva, da je nemadžarski narod na Ogrskem številčno močnejši!

Do pred samim zlomom revolucije je Ogrska neogrskim narodom zavračala vsakršno priznanje večjih pravic kot le tistih splošnih – tistih, ki jih ima pravico uživati vsak državljan. Vendar pa je bila nova ustava – aprilski zakoni – razglašena z velikimi zadržki in ne preveč

velikim odmevom, saj je bila namenjena Ogrski (vsem deželam Ogrske), v očeh Madžarov pa je izpadla kot njihovo favoriziranje proti nemadžarskim narodom, ki pa so za nameček na Ogrskem v večini¹. Revolucija ki se je zgodila, pa je bila plod in odgovornost cele Ogrske, kot navidez homogene enote z eno madžarsko nacijo, ki se bori za avtonomijo. Ferencu Deaku – sodeloval pri revoluciji in nastanku madžarskega nacionalnega programa – tako ni preostalo drugega, kot da se postavi na čelo revolucionarnega gibanja – plemstvo ga namreč ni bilo sposobno zadušiti – in s tem prepreči državljansko vojno znotraj Ogrske.

26. maja je »KLUB ENAKOSTI«, katerega duša je bil pesnik Petöfy, v svojem programu zapisal, da so osnovne ideje prebujajoče se Evrope ideje francoske revolucije, da pa smo mi v peštanski revoluciji osnovali svoje lastne ideje. Slednje je povzel v stavku; *«pri nas je vse samo teoretiziranje!«* Kossuth pa je dogajanje okoli revolucije kometiral; *»od demokratičnega sistema in duha ne bo nič, vse dokler se bo aristokracija »borila«zanj!«*

Takšen odnos plemstva do nacionalnega vprašanja je spodbudil zbiranje hrvaških upornikov in prve udarce. Dogajalo se je namreč to, kar je predvidel Josip Neustädter; to, da so Hrvati na poti posnemanja Madžarov pri njihovih separatističnih idejah in da jih bo edino Jelačić uspel voditi tako, da se bo ta pot vila zakonito in lojalno nasproti dvoru. Zlobni jeziki, so trdili, da je revolucionarni duh pod Jelačićevim vodstvom skrenil na pot vdanosti dvoru in rešitvi stare Avstrije.

Nacionalni konflikti so bili dogajanje številka ena tudi v avstrijski polovici monarhije. Sploh od takrat, ko je pruski kralj izjavil, da Prusija izginja v Nemčiji, se je nacionalni boj znotraj Nemške zveze dodobra vžgal in potisnil pruske ideje ob bok dogajanja. Vendar pa je dunajski parlament vseeno sprejel sklep o tem, da morajo biti deli avstrijske polovice monarhije brez ozira na nacionalno pripadnost zastopane v vsenemškem parlamentu v Frankfurtu, kjer je združevanju nemškega naroda potrebno dati prednost. Tem sklepom se je odločno zoperstavil František Palacky, idejni vodja čeških liberalcev, ki je na poziv za pripravo odbora v Frankfurtu dejal, da je za obstanek češkega naroda bolje da se Avstrija ohrani. Dejal je: *»če bi avstrijska država razpadla, bi jo morali čim prej ponovno sestaviti«*. S tem je Palacky hotel povedati, da bi se slovanski narodi utopili v Veliki Nemčiji in da je za njih bolje, če gradijo na idejah avstroslavizma, seveda ob pretvorbi monarhije v federacijo enakopravnih narodov in ohranitvi dinastije Habsburžanov. Zanimivo pa je omeniti v zvezi s tem tudi to, da je dvorna pisarna 8. aprila priznala na Češkem češkemu jeziku iste pravice kot nemškemu – to je bilo tudi ključno vodilo češkega nacionalnega gibanja. Vendar veselje ni dolgo trajalo, saj je že junija vojska v krvi utopila češko revolucijo.

---

¹ Madžarov je na Ogrskem številčno 4 milijone, nemadžarov pa skupaj 10 milijonov.

Ne samo madžarski, ampak tudi nemški buržoazni revolucionarji in demokrati niso pokazali revolucionarne doslednosti v nacionalnem vprašanju. Tako tudi evropska demokracija v marcu ni pokazala svoje demokratične širine in čvrstosti. To se je kazalo pri spodrseljaju čartističnega gibanja, ki naj bi angleškim delavcem na široko odprl vrata v parlament, pa so voditelji namesto tega pobegnili pred oboroženo buržoazijo. 16. aprila je oborožena Francoska buržoazija pomagala začasni vladi, da vojsko ponovno vrne v Pariz in obračuna s proletariatom. Pruski general, pa je samovoljno izničil dogovor kraljevskega komisarja in Poljakov – na osnovi tega dogovora so se Poljaki začeli razoroževati – ter izkoristil šibkost Poljakov in jih priključil nemški zvezi. Preostali poskusi vstaje v Galiciji pa so zaradi družbenega nesoglasja propadli, plemstvo namreč ni znalo oceniti pomena kmečkega vprašanja, obenem pa se ni hotelo odpovedati svojim imperialnim težnjam. Je pa krakovski revolucionarni komite podal izjavo – razglas – za celotno Evropo, v katerem je navedel, da akterji ki izvajajo pomore in štejejo žrtve, prevzemajo popolno oblast v Evropi. Osvobodilna vojna Italijanov, pa je očitni začela slabeti, saj je neapeljski kralj izkoristil konflikt s parlamentom, ga razpustil in vpoklical vojsko, ki je razgnala revolucionarje.

Težišče revolucije pa se je vse bolj pomikalo v Avstrijo in Nemčijo. Vsiljena ustava, razpust parlamenta, ... vse to je spodbudilo, da je ljudstvo ponovno napolnilo dunajske ulice in pregnalo dvor v Innsbruck. S tem dejanjem, so revolucionarji dobili dober občutek in vero v borbeni duh. Vlada pa je morala iznajti princip v katerem bo »suvereni« narod sam izvolil ustavo. V Nemčiji pa je revolucija nekako zamrla, njen revolucionarni duh je upadel, čeprav naj bi nemška buržoazija kaznovala nenemške kmete brez kakršnega koli razloga. Tudi položaj na Ogrskem ni bil rožnat, srbski narodni sabor je zahteval da se madžarskim Srbom prizna poseben politični teritorij, ki bi se pod Ogrsko krono povezal s hrvaškim ozemljem.

Takšen in še slabši položaj Slovanov v monarhiji je sprožil idejo o slovanskem sodelovanju – slovanski kongres, 3. junija v Pragi –, preko katerega bi skupno tržili dobrine iz Dunaja. Kongres je v svojem manifestu evropskim narodom sporočil, da zahteva pravičnost za slovanske narode in v skladu z ideali francoske revolucije (1789) zahteval enakost, svobodo in bratstvo. Delo kongresa je močno onemogočala stalna prisotnost kneza A. Windischgrätza, ki je s svojo vojsko v času kongresa za cel teden zasedel Prago in nato vdrl na kongres sam in ga razgnal.

Pariški dogodki so se v lažji obliki pojavili na Dunaju. Demonstracije delavcev zaradi znižanja dnin ženskam in otrokom, so se praviloma končale v krvi, bile pa so izključno razrednega vzroka – borba med proletariatom in buržoazijo. Ko je buržoazija v krvi utopila

češko vstajo, je požugala v opomin Jelačiču, da je bolje, da organizira poslušnost svoje črede v Italiji in doma.

Poraz italijanske revolucije je bil pisan na kožo Avstriji, ravno tako pa ji je ugajal potek dogodkov na Ogrskem. General Hrabowsky namreč ni uspel zatreti vstaje Srbov proti cesarski oblasti, uspelo mu je le razbiti in požgati Srbske vasi. Jelačič, pa je v odnosu do ogrske vlade vedno zastopal stališče cesarja, zato je, ko je 11. septembra prečkal Dravo on bil v prvi vrsti cesarski general, ki je z Radetzky in Windischgrätzom odigral vlogo grobarja narodne svobode.

Po teh dogodkih, natančneje 3. oktobra je cesar končal dvoličnost dunajske politike in razpustil madžarski zbor in Jelačiča imenoval za svojega namestnika in vrhovnega zaupnika na Ogrskem. Madžarski narod je sicer še nadaljeval revolucionarno dejavnost, a je bilo s pridom novih okoliščin vse brezupno. Kar pa ni veljalo za proletariat na Dunaju, ta je dodobra pognal (6. oktobra) dvoru strah v kosti, tako da je cesar Dunaj zapustil in prepustil Windischgrätzu in Jelačiču, da obračunata z uporniki. Zadušitev upora je močno odjeknila v Berlinu, kjer so organizirani proletarci odgovorili z oboroženim spopadom.

V brezupu so ostali tudi naporu poljske emigracije in Bakunija. Ta je v svojem »manifestu Slovanom« izjavil, da je Evropo zajela dvojica nepridipravih – revolucionarji in protirevolucionarji –, ki se ne znajo zmeniti. Nagovoril je Slovane, da se morajo povezati z Madžari proti Windischgrätzu.

V začetku marca 1849 je dunajski dvor dokončno odvrigel masko, sprejel je odločitev o razpustu avstrijskega parlamentarizma in izdal vsiljeno ustavo za vse narode monarhije. Kar pa se jim je maščevalo, vsaj na Ogrskem, kjer so konec marca iz prestola vrgli Habsburžane. V Prusiji pa so obsodili ustavo, ki je favorizirala nemško buržoazijo in jo je izdal frankfurtski parlament. Dvignil se je celoten delavski razred na Saškem in zahteval pravice proletariata, ampak vstaja je bila krvoločno zatrta. Ravno tako je vojska princa Luja Napoleona (predsednik Francoske republike) julija zavzela Rim in ga vrnila papežu. Preostali pa sta še žarišči na Madžarskem in v Benetkah. Madžarom so skušali pomagati Poljaki, Hrvati (društvo »Slovanski Jug«), ki jim je predhodno ogrski zbor priznal jezikovne zahteve v šolstvu, uradih in cerkvi, a pomoč je bila neuspešna, saj je ruski car odločno pomedel z vsemi uporniki. 22. avgusta pa je avstrijska vojska zavzela Benetke in pogasila še zadnje revolucionarno žarišče v Evropi.

Zmaga kontrarevolucije je bila v političnem smislu popolna, ponovno je bilo vzpostavljeno stanje pred revolucijo – noben narod si ni izbojeval svoje nacionalno-politične samostojnosti in družba je še vedno ohranjala fevdalne odnose.

»NARODNE ZAHTEVE« OD 25. MARCA – PROGRAM HRVAŠKE LETA 1848

I

Gajeve »dalmatinsko-hrvaško-slavonske novce« so 4. marca svoje bralce obvestile o revoluciji v Parizu, štirinajst dni kasneje v Nemčiji in malo za tem že o zbiranju ljudstva na dunajskih ulicah v upor proti Metternichu. Opozorili so tudi na izstavitev narodnih zahtev češkega naroda in revolucionarni govor L. Kossutha v ogrskem zboru 3. marca, v katerem je zahteval reformo družbenih odnosov. Ta govor je spodbudil razmišljanja med hrvaškimi nacionalisti. Ko je 15. marca prišlo na Hrvaško prvo poročilo o akcijah na Dunaju, se je v ožjem krogu nacionalistov pod pokroviteljstvom Ambroža Vranjicana sprejela odločitev o politični akciji. Ker namestnika bana ni bilo v državi je akcija stekla pod nadzorom mestnega načelnika Janka Kamaufa, ki je za 17. marec sklical zasedanje mestnega sveta, ki bi se pretvoril v zbor celega mesta. To je bila prva prava narodna skupščina v zgodovini Zagreba, na kateri so sodelovali »vsi« prebivalci mesta (meščani, delavci, plemstvo, duhovščina, stari mački in mladež), ki so se odzvali povabilu da sooblikujejo pota prihodnosti. Zasedanje je vodil Ivan Kukuljevič, bil je tudi edini govornik. V svojem govoru je omenil načela francoske revolucije, opozorilo Madžarom in da sprejemajo odločitve za Hrvate samo ob njihovem soglasju. Podana pa je bila tudi zahteva cesarju, da skliče hrvaški sabor, razpiše volitve vanj, vrne enotnost Hrvaške domovine in zagotovi federacijo monarhije. Izglasovan je bil tudi 6 članski odbor, ki bo cesarju izročil zahteve – ta je 19. marca krenil na Dunaj. Delegacija je 20. marca prenočila v Varaždinu, od koder je Vranjican napisal važno pismo Kukuljeviču – *Pismo izraža dejstvo, da je bil Vranjican glavno gibalno narodnega gibanja. V njem je pozval Kukuljeviča, da se je na Madžarskem že sestala prva vlada pod vodstvom L. Batthyanya in da morajo na Hrvaškem temu slediti in oblikovati nekakšen stalni komite (4 člani – Kukuljevič, Praus, Žerjavič in Rubido), ki bo javno zastopal interese celovite Hrvaške.*

Vzporedno s pripravami na sklic velike narodne skupščine, ki bi dala dokončno formo gibanju in Narodni stranki, se je osnovala »narodna vojska – straža«, ki so jo sestavljali študenti akademije pod vodstvom profesorja Matije Smodeka.

II

V Zagrebu so tekle divje samostojne akcije katerih cilj je bil imenovanje polkovnika barona Jelačića za bana. Posebej za to se je zavzel Gaj pri maršalu Nugetu in nadvojvodi Janezu, ki je kazal posebne simpatije do nacionalnega gibanja v Sloveniji in na Hrvaškem. Za zapolnitev banskega stola z Jelačićem, pa sta se navdušila zato, ker sta potrebovala odločno osebo na čelu Vojne Krajine – ki kot baza avstrijske vojske omogoča obstoj Avstrije. Seveda pa je imenovanje Jelačića spodbudilo veliko negodovanje, češ da je Gaj izpeljal neke mahinacije in prevaral dvor v svojo korist. Temu je dodal svoje še madžarski podkancler, ki je zahteval, da se imenovanje izvede ob odobritvi ogrskega ministrskega predsednika – tako je imenovanje za nekaj časa obviselo v zraku. Tista natolcevanja o mahinacijah, pa so se deloma izkazala za upravičena – Gaj je namreč grofa Alberta Nugeta na Dunaju spoznal s slovanskimi študenti na Dunaju, te pa so mu obljubili, da ga bodo ponovno integrirali v politično življenje. Ta skupina 68 slovanskih študentov je poslala v domovino predlog, da Gaja, Vranjicana in Kukuljeviča nemudoma proglasijo za predstavnike začasnega narodnega odbora. Nuget se je še posebej obrnil na Kukuljeviča in Vranjicana in ju pozval, da se v korist Hrvaške pomirita z Gajem. Zgoraj navedena družina študentov je 21. marca poslala še en napotek v domovino, v katerem obširno razlaga svoj predlog o nastanki začasnega odbora z zgoraj omenjeno trojico. Pravijo, da sta svoboda in narodnost dve nerazdružljivi stvari in da se morajo v domovini za to boriti. Naprošajo svoje brate, da se odpravijo pred vladarja in izsilijo narodno skupščino, v kateri bodo samovoljno izbirali bana, sami odločali o svoji svobodi. Zahteve so cesarju bile izročene, vendar pa se odnos med delegati ni uredil tako kot so si mnogi želeli – mnogo poslancev in članov delegacije sploh ni pristopilo k cesarju.

III

Ohranjeno izvorno gradivo ne dopušča da se v vseh posameznostih spremlja priprave na veliko skupščino 25. marca, kajti tako ali tako sta obstajali dve skupščini, na katerih so »narodne zahteve« dobile svojo dokončno formo. Ni povsem poznano na kateri »seji naroda« so pravzaprav pričakovali njen zaključek. V obliki letaka je ostal ohranjen tekst »Narodnih želja«, ki ga je moč dodobra enačiti s tekstom »Narodnih zahtev«. Možno je tudi, da je na nastanek teh vplival program madžarskih zahtev (»Kaj želi Madžarski narod?«), ki so ga

peštanski radikalci razglasili 15. marca. Te so bile hrvaškimi krogom dostopne teden dni po razglasitvi, saj jih je Gaj dobil po pošti iz Budima.

Dragocen pa je podatek – hrani ga časopis Neustädt – ki govori o tem, da so bili na skupščino 22. marca pozvani le člani zadnjega Hrvaškega sabora, ki so edinole lahko dali stanovitno težo in zakonitost sklepom. Takratno zasedanje je vodil Janko Draškovič, zapisnika pa je bil Kukuljevič.

PROGRAM »ŽELJE NARODA«

- izjavljene v veliki narodni skupščini mesta Zagreb 22. marca 1848

Mi želimo:

1. še vedno hočemo biti, kakor smo tudi do sedaj bili pod ogrskim kraljem in njegovo krono,
2. zahteva po združitvi vseh treh delov – monarhij (Hrvaška, Slavonija in Dalmacija) hrvaškega ozemlja v celoto pod ogrsko krono,
3. samoupravo in narodno neodvisnost, ter posebno politično administracijo in našemu saboru odgovorno ministrstvo – ki bo skrbelo za finance,
4. uvedbo narodnega jezika v notranjih in zunanjih poslovanjih naših monarhij,
5. uvedbo narodnega jezika v nižje in višje šole (v vse šole),
6. politično in duševno rast utemeljeno na Slovanskem in Hrvaškem duhu utemeljeno,
7. svobodo tiska,
8. čimprejšnji sklic sabora, na katerem naj se takoj zastopa Dalmacija,
9. vsakoletni državni sabor v Zagrebu, Osijeku, Zadru, Splitu ali Reki, ki ga lahko izredno na zahtevo naroda skliče ban,
10. na saboru zastopanost vseh družbenih slojev – plemstvo, meščanstvo, duhovščina in kmetje,
11. enakost vseh stanov, veroizpovedi in vsakega človeka pred zakonom, zajamčeni morata biti tudi javnost in porota,
12. enakopravno nošenje bremen oz. plačevanja davka od vseh prebivalcev,
13. možnost odkupa tlake – tudi t.i. zemljiška odveza,
14. povzdigniti narodno banko na nivo banke na Ogrskem,
15. vrnitev narodnih blagajn, s katerimi je upravljala Ogrska – s tem naj bi zdaj upravljalo naše ministrstvo,
16. narodno vojsko,
17. da vojska dobiva domače poveljnike, redno plačilo in redno hrano in da se vojaki iz italijanskega bojišča vrnejo domov,
18. da t.i. narodna vojska priseže kralju, ustavi, občinski ustavi in na samoupravno svobodo lastnega naroda,
19. izpust vseh političnih zapornikov naše trojne (Hr., Slav. in Dal.) kraljevine,
20. svobodno in liberalno občevanje z našimi sosedi v Srbiji, Bosni in Črni gori,
21. da se vse mitnice in obmejne straže na mejah s Slovenijo, Italijo in Avstrijo ukinejo in se vzpostavi svobodno občevanje med državami,
22. po tradiciji želimo imeti podkralja pod imenom ban, ki je odvisen zgolj od kralja in izglasovan na saboru.

S temi željami je odšel številčni odbor na Dunaj in jih predal Njegovemu veličanstvu našemu kralju. Ta dokument je bil v skladu z razvojnimi težnjami Narodne stranke in spremembam, ki so po revoluciji na Ogrskem sledile. Mnoge od zahtev so bile povsem identične zahtevam Ogrskega zbora, le v zadevi o odpravi fevdalnih odnosov na vasi se niso povsem ujeli. Madžari nekako niso hoteli popolnoma odstopiti od tega, pripravljeni so se bili odreči edino prisilnemu delu na plemiškem posestvu. Posebno težo dajo temu dokumentu želje – v duhu Ilirskega gibanja – z izrazito nacionalističnim prizvokom – točki 6 in 20. Neke želje pa se nanašajo predvsem na trenutne probleme – točke 16, 17 in 22. Kar pa se bodočega bana tiče – ta naj bi bil odvisen samo od kralja – Neustädter Jelačića omenja na zadnjem mest, kot najmanj primerne kandidata – razlog tega je potrebno iskati v tem, da ima najnižji vojaški čin.

O nadaljnjih dogodkih v zvezi z »Narodnimi željami« po dnevu 22. marca ni podatkov. Verjetno je t.i. letak s temi točkami edini uradni dokument, ki je bil prinesen cesarju. Od tega dneva naprej pa so se vsi pripravljali predvsem na planirani sklic velike narodne skupščine 25. marca, a se je situacija s prihodom Gaja iz Dunaja dne 23. marca postavila popolnoma na glavo.

IV

Ni s sigurnostjo trditi, da je Kukuljević pred Gajevim prihodom iz Dunaja dobil pismo v katerem mu Vranjican sporoča, da so se slovanski rodoljubi na Dunaju odločili na čelo narodnega gibanja imenovati prej omenjeno trojico. Vranjican je Kukuljeviću svetoval da na to pristane, v korist Hrvaške. Pravzaprav pa je to pisalo tudi v razglasu dunajskih študentov, ki ga je Gaj prinesel s seboj domov in s tem obrnil plane za 25. marec na glavo. Kaj pravzaprav je s tem Gaj želel doseči ni povsem znano, ve se edino to, da je navezoval stike s knezom Aleksandrom Karađorđevićem v korist povezovanja Južnih Slovanov pod oblastjo srbskega kneza.

Neposredno pred odhodom iz Dunaja se je Gaj srečal še z *Milivojem Petrovićem Blaznavcem*, ki je po nalogu srbske vlade spremljal pregnanega kneza Miloša na Dunaju. Blaznavac omenja pogovor z Gajem – »Rekel mi je, da mora hitro domov, da sproži vstajo in me rotil, da mu jaz in srbski narod pri tem pomagamo, kajti če Hrvaška in Srbija v očeh Avstrije propadeta zdaj, se nikdar več ne bosta pobrali. Seveda je Gaj iskal pomoč v

denarju...«. Takoj, ko je prišel domov, je javil nadvojvodi Janezu, da stanje doma kaže najboljše rezultate. Istega dne (24. marca) pa je že sodeloval na zboru skupščine – tam so prebrali razglas dunajskih Slovanov iz dne 20. marca –, kjer ga je Mijo Krešić oklical za dušo skupščine, zato ker je dal spodbudo za pomiritev z Madžari. Še več, Gaj se je istega dne sestal s Kukuljevičem in Žerjavičem, da bi skupaj delali na novem programu »Narodnih želja«. Obstoječim točkam – zgoraj navedene – so dodali še tri – izbor Jelačića za bana, odprava duhovniškega celibata in zamenjava vseh tujih delavcev v javnih službah z domačimi – in želje spremenili v »zahteve« – »Narodne zahteve«. Kasneje je Gaj zahteval, da se doda še ena točka in sicer imenovanje podbana – verjetno je to mesto hotel zase.

Sam tekst »Narodnih želja«, se ni bistveno spremenil, nekaj je bilo dopolnjeno in vsebina sama je bila preimenovana v »Narodne zahteve«.

PROGRAM »ZAHTEVE NARODA«

V narodni po upravnem odboru sklicujoči skupščini troedine kraljevine Dalmacije, Hrvaške in Slavonije v Zagrebu v narodnem domu dne 25. marca 14848. sprejeta, pečatena in po enem odposlancu veličanstvenega odbora teh kraljevin kraljevskemu prestolu za potrditev prinesena.

»Mi slovanski narod troedine kraljevine želimo kot do zdaj ostati še naprej pod kraljevino Ogrsko, skupaj z našo zdajšnjo vladajočo dinastijo, postavljeno na prestol v skladu z pragmatično sankcijo. Želimo tudi ohraniti celovitost avstrijske monarhije in ogrske države, kot tudi biti v močno podporo tej veliki pridobitvi, ki so jo celemu avstrijskemu cesarstvu prinesli važni dnevi 12., 13. in 14. marec na Dunaju – zahtevamo od kralja našega sledeče:«

1. v korist varnosti in zakonitosti stanja naše države si izbiramo bana troedine kraljevine barona Josipa Jelačića Bužinskoga, ki se mu mora predati povelje nad mejo in sklicem sabora,
2. da se naš državni sabor skliče najkasneje do 1. maja v Zagrebu,
3. zahteva po združitvi vseh treh delov – monarhij (Hrvaška, Slavonija in Dalmacija), kot tudi vseh izgubljenih hrvaških ozemljih vse z ogrskimi in avstrijskimi mejami,
4. našo narodno neodvisnost,
5. lastno, neodvisno in našemu saboru odgovorno ministrstvo,
6. uvedbo narodnega jezika v notranjih in zunanjih poslovanjih naših monarhij,
7. ustanovitev vseučilišča v Zagrebu,
8. politično in duševno rast na svobodnem narodnem duhu utemeljeno,
9. svobodo tiska, vere, učenja in govora,
10. vsakoletni državni sabor nekje v Zagrebu, Osijeku, Zadru, ali Reki,
11. na saboru zastopanost naroda na podlagi vseh družbenih slojev, brez razlike,

12. enakost vseh stanov, veroizpovedi in vsakega človeka pred zakonom, zjamčeni morata biti tudi javnost, porota in odgovornost sodnikov,
13. enakopravno nošenje bremen oz. plačevanja davka od vseh prebivalcev,
14. možnost odkupa tlake – tudi t.i. zemljiška odveza – rešitev kmetov tlake in podanstva,
15. povzdigniti narodno banko,
16. vrnitev narodnih blagajn, s katerimi je upravljala Ogrska – s tem naj bi zdaj upravljalo naše ministrstvo,
17. narodno vojsko, ki jo vodi vojvoda ali kapetan izbran v našem saboru,
18. da vojska dobiva domače poveljnike, redno plačilo in redno hrano in da se vojaki iz italijanskega bojišča vrnejo domov,
19. da t.i. narodna vojska priseže kralju, ustavi, občinski ustavi in na samoupravno svobodo lastnega naroda,
20. izpust vseh političnih zapornikov naše troedine (Hr., Slav. in Dal.) kraljevine,
21. pravico združevanja, sestajanja in peticije,
22. da se vse mitnice in obmejne straže na mejah s Slovenijo, Italijo in Avstrijo ukinejo in se vzpostavi svobodno občevanje med državami. Vse poštnе storitve v troedini kraljevini naj preidejo pod okrilje našega ministrstva,
23. svobodno uvažanje morske soli v smislu starih dogovorov,
24. odprava vseh cesarskih in občinskih tlak na gosposki zemlji in v Vojni Krajini, ter vrnitev krajinskim občinam gozdove in pašnike,
25. glavnico krajinskih dohodkov, s katero zdaj upravlja dvorni vojni svet, se vrne v roke našega ministrstva,
26. vsak Krajinčan (prebivalec V. Krajine), uživa iste svoboščine kot ostali prebivalci troedine kraljevine,
27. naj mestne in vaške občine uredijo na svobodnem temelju tako, da bodo samoupraviteljske,
28. da se povrne staro ime »županije« in se jih uredi v skladu z novim zakonom,
29. od zdaj naprej lahko svetne in posvetne službe opravljajo zgolj in samo naši ljudje – »državljeni« troedine kraljevine,
30. ukinitve celibata in uvedba narodnega jezika v cerkvi, seveda poleg starega hrvaškega prava in običajev.

Primerjajoč oba teksta, je takoj opazno, da je drugi stilistično in vsebinsko bolj dodelan. Neke točke so postale bolj trdne, bolj povezane in precizne. V ta drugi tekst je vključena preambula, ki dobro izraža načelni odnos do revolucije in do osnovnega državno-pravnega vprašanja monarhije. Ne dotika se v stoletne odnose med Hrvaško in Ogrsko, temveč racionalno in dosledno sprejema pridobitve nastale z dunajsko revolucijo – celovitost monarhije Avstrije in države Ogrske. Vpadljiva razlika pa se kaže v 4 dodatnih točkah – na račun mej, soli, vseučilišča in pravice združevanja.

Ali so bile nove točke dodane na predlog Gaja, ali že prej ni povsem znano. Lahko pa v korist razrešitve dvoma upoštevamo to, da se je Gaj neizmerno intenzivno zanimal za problematiko mej.

»Narodne zahteve« so naletele na različne ocene – Kulmer jih je v pismu Jelačiću 30. marca ocenil kot pretiravanje; Brlič je bil kritičen do zahteve o neodvisnem ministrstvu, uvedbi narodnega jezika v javno politiko, svobode vere, ukinitve celibata in odvzema

vojaškega fonda Ogrski; Neustädter je tekst označil kot nevarnost za enotnost Avstrije – predvsem negativne s strani konservativcev.

Prvi od hrvaških zgodovinarjev – Tade Smičiklas – ki se je ukvarjal z dogodki 1848, je zavzel stališče, da so bile zahteve Hrvatov velike a zelo podobne madžarskim. Ferdo Šišič je zatrjeval, da je bilo vseh 30 točk uperjenih proti madžarski ustavi. Leta 1936 je izšla knjiga Edvarda Kardelja – Razvoj slovenskega narodnega vprašanja – v kateri je branil trditev, da je razlika med zahtevami Hrvatov in Kossutha zelo velika. Slednjo je opravičil s tem, da v razglasu vse razen ene točke – zahteve po odpravi podložništva – odstopajo od načela demokratičnosti. To je bil nacionalno obarvan program kontrarevolucije ...

Temeljita primerjava obeh programov kaže na to, da so peštanske točke od prve do zadnje vključene v hrvaški program, zamenjan je zgolj vrstni red točk in hrvaškemu so dodali še naknadno 18 točk. Pri čemer pa naj bi bil hrvaški program kar se tiče socialnega vprašanja bolj formuliran in doslednejši. V splošnem pa moramo ta program razumeti kot buržoazno-demokratični program prilagojen državi, ki se bori za nacionalno osvoboditev.

V

Zanimivo je, da med pregledom Jelačićevega gradiva ni bilo zaslediti kakšnih večjih podatkov o tem, da je razmišljal o tem, da bi postal ban. Neustädter je bil človek blizu Jelačića, pogosto sta delila iste misli, zato je o njem vedel veliko. Zabeležil je pravzaprav dve popolnoma nasprotujoči si trditvi – *1. Jelačić naj bi mu povedal, da takoj ko je od Kušlana dobil Gajevo sporočilo o njegovem imenovanju za bana, je to imenovanje j zavrnil, češ da je nezakonito; 2. Kasneje po Jelačićevi smrti, pa je Neustädter spoznal Kušlana in mu povedal za to Jelačičevo izpoved. Ta pa je rekel, da je Jelačić sprva res zavrnil imenovanje, a je potem hitro odhitel v Zagreb, da se slučajno nebi premislili in imenovali koga drugega – od katerih je sam trdil, da je druga bolj verodostojna, ravno zaradi tega, ker je poznal Jelačića in je vedel, da je zvit in pogosto dela v nasprotju s tistim kar govori. Preseneča pa, da so šele leta 1934 uporabili pismo, ki ga je Jelačić poslal svojemu bratu, kot pomembno dokazno gradivo, ki bi lahko odgovorilo na zastavljeno vprašanje. V pismu pravi: »Zvečer nekdo potrka na moja vrata in mi prinese vest o tem, da me narodna skupščina hoče za bana. Odgovorim, gospod Kušland, če me bodo določili nimam zoper to kaj, če pa želite mo odgovor na to, je ta ne, ne želim biti to. Naslednji dan pa do mene pride upravnik pošte in nosi štafeto, odposlano od dvornega vojnega sveta. Pa se odpravim v Zagreb, da vidim kaj hočejo. Najprej je pri meni bil Gaj, nato pa sem jaz odšel h Kušlanu...«.* Kušlan pa zaključuje to s tem, da je Jelačić,

ko je prebral sporočilo, je bil sicer zadržan, a je kazal znake izrazitega veselja. Dne 27. marca je časopis takoj objavil vest o Jelačićevem imenovanju. Istega dne pa se je zgodil velik škandal – zgodili so se protižidovski izgrede – ki ga je na srečo takoj zatrla »akademska četa« ob pomoči narodne straže. Ravno v tem času (18. marca) pa je še ogrski sabor proglasil odpravo tlake in tlačanstva. V Slavoniji je plemstvo korektno izvajalo navodila iz Pešte, a to je bilo bolj izjema kot pravilo, saj so ponekod plemiči obšli zakone iz Pešte in jih prirejali sebi v prid. Deloma v skladu s tem in s separatističnimi težnjami Hrvatov je peštanski Odbor za javno varnost 4. aprila izdal razglas v katerem je pozval Hrvate (zgolj v kraljevini hrvaški), da naj se držijo rabe madžarskega jezika ko vstopajo v stik z zakonodajo, vlado in oblastjo v matični državi. Medtem ko jih raba nacionalnega jezika v privatnih odnosih ne moti. Istega dne pa je pred kralja stopila velika delegacija iz Hrvaške z Gajem na čelu, da mu izroči minimum hrvaških zahtev. Kralj je izkazal pripravljenost, da ponovno ugodí – kot je to naredil, ko je imenoval Jelačića za bana – hrvaškim zahtevam, čim mu državni zbor predloži svoje predloge vezane na narodnost in jezik. Iz tega je razvidno, da si je kralj vzel nekaj časa, da preveri kakšno je stanje v Pešti. A hrvaški narodnjaki so poleg jezikovnega vprašanja sprožili še zahtevo po enovitosti hrvaških delov – predvsem priključitev Dalmacije z bansko Hrvaško – in to tako močno, da so obljubljali vstajo v Dalmaciji, ki naj bi bila podprta iz Benetk. Že 1. aprila pa je bila iz Dalmacije poslana zahteva vladarju, da združi Dalmacijo s Hrvaško.

Ta zahteva pa je časovno sovpadla z vprašanjem dalmatinskega zastopstva v centralnem zboru avstrijskih dežel. Okoli tega zastopstva sta najbolj polemizirali splitska in zadrška nunciatura, nato pa je splitska 29. marca, podala predlog, da bi bila Dalmacija v centralnem zastopstvu zastopana v italijanskem klubu.

Ampak dvor je vodil dvojno politiko, realni pogled do Hrvaške je bil zelo negativen in vse zahteve Hrvatov, so bile brezpredmetne. Dvor je tako ali tako igral brezkompromisno politiko, še posebej pa do takih malih narodičev, Hrvati pa so uspešno nasedli obljubam in se pošteno obrisali pod nosom.

VI

Svečano odposlanstvo namenjeno na Dunaj je iz Zagreba prišlo s posebnim vlakom 29. marca zjutraj. Delegacija je bila zmenjena z ministrom dvora grofom Ficquelmontom, ki pa se je sprejemu uprl iz dveh razlogov. Najprej ga je motilo to, da je tisti da na dvor prišla cela truma delegacij, ki so nekaj hotele od njega, druga stvar pa je bila ta, da je program hrvaških

»Narodnih zahtev« absolutno preobširen in nesprejemljiv. Temu navkljub je delegacija hitro izvedla revizijo napisanega – odpravila je najprej zahtevo po ukinitvi celibata – in pri tem upoštevala nasvet barona Ludovika Bedekoviča – bivšega ogrskega podkanclerja –, da naj ublaži zahteve po separatizmu in število točk razpolovi. Tako je nova različica vsebovala 11 zahtev, ki so po mnenju Šišiča vsebovale tiste glavne in najpomembnejše zahteve.

NOVA RAZLIČICA – rezultat revizija (primerjaj z zgoraj navedenimi točkami, tam kjer jih je 30)

1. generalna komanda za bana,
2. /
3. dobesedni prepis,
4. /
5. isto,
6. /
7. /
8. /
9. isto (s posebnimi zahtevami po popolni enakosti med katoliško in pravoslavno cerkvijo),
10. /
11. zastopstvo naroda, enakost v obdavčitvi, enakost pred zakonom, javno in ustno sodno obravnavo, poroto, odgovornost sodnikov (skoraj identično),
12. /
13. /
14. /
15. /
16. isto,
17. isto,
18. isto, razen zahteve, da se vojaki nemudoma vrnejo iz italijanskega bojišča,
19. – 28. /
29. isto,
30. /

Od prvotnih 30 točk jih je odpadlo 13, ostalih 17 naj bi bilo združeno v novih 11. Opuščene so bile zahteve brez posebnega pomena – zasedanje sabora, izpust zapornikov, uvoz morske soli – a med njimi tudi neke, ki pa so le pomembne – uveljavitev svojega jezika kot uradnega, vseučilišče, politično in duhovno razvijanje na narodnem duhu, odprava mitnic, ukinitvev celibata, uveljavitev narodnega jezika v cerkveni obred, prisega narodne vojske na ustavo in osnovanje Narodne banke. Pravica do združevanja je bila vključena v sklop vseh mestnih pravic. Pojavile so se tri nove točke, katerim je potrebno posvetiti pozornost – Jelačič

je že bil imenovan 23. marca za bana, tako da prva točka zdaj zahteva, da se mu preda samo še oblast; točka vključujoč vero je dopolnjena z enakopravnostjo dveh krčanskih cerkva; točki o osvoboditvi kmeta tlake in tlačanstva je dodana zahteva po tem, da kmetov ne obremenijo z odškodnino za zemljiško posest.

Z ozirom na vse zgoraj navedeno, lahko zaključimo, da peticija vsebuje zgolj najvažnejše želje naroda, ki jih vladar mora potrditi. Ta je sprejel le peščico članov delegacije (18) na čelu z Gajem. Vladar je prebral kratko izjavo, v kateri sporoča, da vedno ščiti in brani narodnost in državno pravo Hrvaške, vendar v skladu z ustavo in svojo kraljevsko zaprisego. Ta izjava v slušateljih ni vzbudila veselja, nasprotno ven so se odpravili vidno razočarani.

Tako, delegacija je svoje izvedla, ampak Gaj se je odločil, da ne bo zapustil Dunaja dokler ne bo dobil pisnega odgovora kralja. S tem je morda hotel izvajati dodaten pritisk na dvor, da bi jim dodelil vsaj kakšne koncesije.

Državna konferenca, kot najvišji državni organ je 1. in 2. aprila razpravljala o tekstu kraljevega pisnega odgovora. Iz zapisnika lahko ugotovimo, da se kralj izogiba zavzemanju za peticijo, ker je bila kot pravi odposlana iz nezakonite skupščine. Vendar pa kot pravi – vladar –, da popolnoma jo opustiti, pa bi pomenilo državo prepustiti nejasni prihodnosti, morda krutemu panslavizmu. Konferenca je to peticijo razstavila v podrobnosti in ugotavljala da so neke želje realne oz. se bodo pokazale kot take. Druge, ki pa posegajo na stopnjo višje politike, se pravi tudi odnosa z Ogrsko – točke 16, 17, 18 – pa bodo prepuščene urejanju organom znotraj celotne monarhije.

Odločitev je tako bila usklajena z ustnim odgovorom vladarja. Za nameček pa je Konferenca omejila svobodo – delo – hrvaškega sabora, tako da je v njegovo komunikacijo z dvorom umestila še madžarsko ministrstvo.

Odgovor v obliki kraljevega ročnega pisma je bil predan banovemu namestniku zagrebškemu škofu J. Hauliku, z nalogo da brez zavlačevanja skliče hrvaški sabor. O tem je bila takoj obveščena tudi že odhajajoča delegacija, ki je svoj ulov označila kot pretežno neuspešen.

Odločba državne konference je odražala realne odnos politične situacije tistega časa. Po revolucionarnem polomu na Dunaju je nadaljnji razvoj dogodkov nekje do maja gazil striktno predpisane in skrbno nadzorovanje poti. Za vse je bil povodec nastavljen zelo na kratko, razen za Madžare. Ti so uveljavili svoj radikalni peštanski program² – ki ga je sprejel

---

² Leta 1847 je opozicijski odbor pod Kossuthovim vodstvom izdelali opozicijski manifest in ga ob sodelovanju Ferenc DEAKA sprejel. Program se zavzema za odgovorno in predstavniško vladno in civilne svoboščine v defevdalizirani ogrski. Ta dokaj drzen liberalni izziv proti kralju in konzervativni vladi na presenečenje mnogih ni bil zatrt, razlog za to je ukvarjanje dvora z bližajočo se revolucijo, ki je 13. marca izbruhnila, pometla z Metternichom in spodbudila obljubo dati Madžarom ustavo in državljanske svoboščine. Kosshut je 8. marca prosil opozicijske kroge v Pešti k podpori »12. točk« - seznam zahtev »Kaj želi madžarski narod«: svoboda tiska, lastno vladno, letno zasedanje državnega zbora v Pešti, enakopravnost pred zakonom v civilnem in verskem smislu, narodno obrambo, splošno odmero davkov, odpravo

ogrski zbor – in izsilili liberalne družbene odnose, neodvisnost, dualizem, ... F. Engels je komentiral polom Hrvatov z izjavo, »da bi hrvaška delegacija, če bi bila izbrana na Hrvaškem saboru in ne samooklicana, verjetno iztržila več, saj bi tako delovala kot uradna in zakonita zastopnica narodne večine«. Kajti Hrvaški sabor je takrat delal nelegalno.

Praška delegacija, ki je na Dunaj prišla 20. marca, ni prišla v imenu nekega kvazi zakonitega foruma – kot je to storila Hrvaška –, pač pa zgolj kot rezultat spontane volje praškega meščanstva. Tudi želje Češkega naroda, so bile bistveno skromnejše, saj nikjer niso prešle okvirov ožje Avstrije, znotraj katerih naj bi se rešilo vprašanje zedinjenja dežel krone Sv. Vavla.

Dvor je ugodil zgolj dvema hrvaškima zadevama – sklic hrvaškega sabora in kasneje imenovanje Jelačića za vrhovnega vojnega poveljnika na Hrvaškem. Ostale točke so bile nične.

Ta hrvaški program je predpostavljala tektonske premike v državnoopravni ureditvi monarhije. V njemu je zgolj splošno poudarjena enotnost monarhije, ki pa se ni mogla uskladiti gledajoč na novi dualizem, ki je nastal. Hrvaške zahteve niso bile ravno naklonjene razvoju dogodkov na Madžarskem – deloma jih je dajala zavist – saj so ciljali na federalizacijo celotne monarhije, podobno kot jo je 1. aprila objavil »Osterreichische Zeitung« na Dunaju³. Druga od možnosti, ki se je kazala, pa je bila preureditev na osnovi jezikovno-etničnega principa. Slednja ideja je postala še bolj aktualna v času, ko je na Dunaju mrgolelo različnih slovanskih delegacij, ki so se kar »pobratile« med seboj – sploh Hrvati, Čehi in Poljaki – in manifestirale idejo o združitvi vseh Slovanov v eno zvezo znotraj Avstrije. Kot reakcija na ideje Slovanov in željo po tem, da bi prostor monarhije postal vsenemški, so germanofili izobesili nemško nacionalno zastavo na katedralo Sv. Štefana in na dvor. S tem so slovanski narodi dobili več kot očitno sporočilo, da ni njihov sovražnik le Madžarska, ampak tudi germanizacija.

Ti dve zadevi, sta vse bolj zaposlovali pozornost slovanskih domoljubov in postajali predmet resnih posvetovanj med njimi. Zabeleženo je, da je 4. aprila eden od »Ilirov« vladarju predložil protest proti morebitnemu združevanju z Nemčijo. Sklican je bil tudi »hrvaško-ilirsko-slovaški komite«, ki je razpravljala o potrebi po mednarodnem sodelovanju.

---

tlačanstva, enakopravno zastopnost pred zakonom, ustanovitev narodne banke, služenje vojaškega roka vojakov v lastni domovini in ne zunaj nje, izpust političnih zapornikov, unijo oziroma združitve Sedmograške in Ogrske. Madžarska je zmaga in okreplila svoje dosežke z zakonom. Popisanih je bilo 31. aprilskih zakonov (tez), s katerimi Ogrska postane dedna ustavna monarhija in preko personalne unije vezana v Habsburško monarhijo. Vendar pa avstrijska vlada hitro izda memorandum, da aprilskih zakonov ne podpira in da so v nasprotju s pragmatično sankcijo. Razglasitev neodvisnosti, ki si jo je želel Kosshut ni obrodila sadov, kot tudi ni kazalo na to, da bi Madžarska dobila mednarodno priznanje. Aprilski zakoni sicer niso povsem zamrli, čeprav je s tem, ko je bila popolnoma odpravljena Madžarska suverenost, sodobna parlamentarna vlada, svoboščine, ... vse kazalo na to, da so zakoni in reforme končali v starinarici.

³ Avstrijo je potrebno preurediti v zvezo držav, ki razpolagajo s finančno, vojaško in administrativno avtonomijo. Kot taka naj bi bila z Nemčijo vezana v nemško zvezo, ki bi bila sestavljena iz 6 samostojnih držav – Nemčije, Češke, Poljske, Italije, Madžarske in Jugoslavije.

Jelačić je 9. aprila ob prisotnosti ogrskega podkanclerja zaprisegel kralju, ta obred je seveda za Hrvate izpadel bolj zadržano, kot bi lahko. Jelačić je na Dunaju ostal potem še 10 dni, da se je spoznal z upravnim delom. 11. aprila je tudi sodeloval na svečani zaključni seji ogrskega zbora, kjer je še enkrat poskusil iztržiti federativni odnos vsaj za zunanje zadeve, vojsko in finance, vendar je to ogrski zbor takoj odklonil.

V času bivanja Jelačića na Dunaju, pa je češki zgodovinar F. Palacky dal s svojim pismom naslovljenim v Frankfurt klasično formulacijo avstroslavizma – na temelju federativne Avstrije –, kot ideje ki edina možna jamči malim narodičem v monarhiji, da preživijo napad Velike Nemčije in Rusije. Avstroslavizem kot tak je postal ključna tema na Hrvaškem, takoj po tem ko so Hrvati ugotovili, da z Madžari ni moč sprejemati kompromisov.

UVOD

Aleksij Jelačić je v svojih 4 prilogah – objavil jih je v letih 1925 - 1930 – kljub mnogim pomanjkljivostim in napačnim interpretacijam, dal pravilno oceno gibanja na hrvaškem podeželju za časa revolucije 1848/49, kot tudi kmečkega vprašanja v takratni hrvaški politiki nasploh. Da pa Jelačić ni izčrpal vsega razpoložljivega gradiva pričajo priloge R. Bićanića, V. Bogdanova, S. Gavrilovića in sovjetske zgodovinarke I.I. Leščilovske. Glede na množstvo novih podatkov, razprav, prilog se skuša zaobjeti ključen problem v celoti.

1. KMEČKO VPRAŠANJE V HRVAŠKI POLITIKI PRED 1848

Kmečko vprašanje kot eno stalno aktualnih vprašanj v hrvaški politiki v razvoju do ukinitve fevdalnih odnosov, se pojavlja že od 18. stoletja. Aktivno pa so ga vzbudili pravzaprav nemiri na hrvaškem in slavonskem podeželju v sredini 19. stoletja in centralistična politična oblast s svojimi reformami v urbarski politiki. Hrvaškemu plemstvu je uspelo, da dokončno formira urbarji do leta 1780, vendar se tudi z izdajo tega ni položaj kmetov bistveno spremenil. Neuspeh široko zastavljenih reform Jožefa II. je na Hrvaškem vzbudil nekakšne reakcije, ki jih je vezala zavedna politika Leopolda II. (Jožefov naslednik) in reformna usmerjenost madžarskega plemstva.

Nagnjenost tega plemstva, da samo izvede reforme v dotrajanem družbenem sistemu je skoraj usahnila pred strahom bližajoče se revolucije. Nato pa se je leta 1790 ponovno pojavila in bila tesno vezana s politiko madžarizacije javnega življenja, kateri se madžarsko plemstvo nebi nikdar odreklo. Seveda je to bistveno vplivalo tudi na Hrvaško, ki jo je ta politika zajela. Tega se je hrvaško plemstvo še dobro zavedalo, ko se je leta 1790 srečavalo z izjemno pomembnim vprašanjem – jezikovno vprašanje. Vprašanje, ki je že od vsega začetka za seboj potegnilo vsa druga politična vprašanja in najedalo hrvaško-madžarski odnos.

Čeprav bi z pojavom nove mestne inteligence Hrvaška lahko v okviru nacionalnega vprašanja rešila problem jezika, se to zaradi premalo konsenza da ga povežejo skupaj s kmečkim vprašanjem to žal ni zgodilo.

Josip Keresturi, se je strogo zoperstavil vsiljevanju madžarskega jezika kot uradnega jezika na Hrvaškem in obljubil ukinitvev terezijanskega urbarja in njegovo zamenjavo z neko »pravno pogodbo« med plemstvom in kmetom. Baltazar Bedeković je leta 1791 v skupščini

Varaždinske županije predložil predlog, da plemstvo samo prevzame del dajatev, ki jih plačujejo izključno neplemiči. Dlje od nekega patriarhalnega odnašanja in dajanja kmetu ter delnega prevzemanja davčnega bremena niso predstavniki hrvaškega plemstva nameravali iti.

Niti grof Janko Drašković, ki je v svoji razpravi sestavil politični program na jezikovno-nacionalni ideji Velike Ilirije, kot samostojne politične enote v sklopu Habsburške monarhije in po tem postal eden od najizrazitejših zagovornikov in nosilcev Ilirskega gibanja, ni predvideval večjih družbenih sprememb v obstoječem družbenem sistemu. V svojem spisu, ki ga je tik pred sestankom skupnega sabora namenil hrvaškemu plemstvu – kot konkretni program – je moral s posebnim obzirom in previdnostjo vstopiti v vprašanja, ki so zadevala najbolj neposredne interese plemstva. Ocenjujoč ogrski in hrvaški fevdalni zakonik, je predlagal, da plemstvo prevzame del davčnega bremena – da pomaga kmetom – in vsakega izmed ljudstva, ki ga plemstvo smatra za pametnega in jasnega človeka in bi zaradi tega lahko bil nevaren vzamejo medse kot plemiča.

Drašković – eden od hrvaških nuncijev – je na skupnem saboru 1832 – 36 nasprotoval reformi urbarja, ki hrvaškemu plemstvu odvzema občutljive in pomembne privilegije. Profesor Stjepan Moyses, kateri je podprl Ilirsko gibanje je vplival na hrvaško plemstvo, da se odločneje upre politiki madžarizacije. S tem je dejansko prebudil velik del hrvaškega plemstva, da se bori za nacionalno idejo.

Ravno v času, ko je madžarsko plemstvo razmišljalo o kmečkem vprašanju, je slednje pod pojmom francoske revolucije dobilo neobvladljive razsežnosti. Iz kroga Martinovičevih pristašev na Hrvaškem je leta 1794 izšla »kajkavska pesem«, ki je rešitev kmečkega vprašanja – nanj je vezala tudi religiozni pogled – videla v revolucionarnem prevratu družbenega gibanja. Ta pesem je ostala osamljen primer pesmi, ki je posvečena kmetu in izraža protest.

T.i. plebejska komponenta je postala ključni del kmečkega vsakdana. Stalno je bilo prisotno negotovanje kmetov in neotesanost plemstva, ki si je vse do ukinitve fevdalnih odnosov lastilo občinsko zemljo, zamenjevalo dobro kmečko zemljo s slabo, višalo zakupnino za zemljo, ...

Poleg tega pa so obstajali objektivni razlogi, da mlada ilirska inteligenca zavzame svoje stališče do kmečkega vprašanja, kot ključnega problema hrvaške družbe. V javnosti in teoriji je do tega problema že resno pristopila, a v praksi se mu je spretno izogibala. Gotovo pa se ilirska – od 1843 narodna – stranka, ki ima podporo v plemstvu in duhovščini, s tem političnim vprašanjem, vsaj v korist kmetov ni hotela ukvarjati. Samo tako se je lahko izognila temu, da enotnost nacionalnega odpora ne oslabi raznolike notranje spore kateri so nujno prišli iz njenega različnega družbenega sestava. Še v začetku leta 1848, malo pred

prvim poskusom oblikovanja načrta strankarskega programa, je Ljudevit Vukotinović izrazil bojazen nad prezgodnjim razcepljanjem ljudstva, to bo povzročilo globoke politične pretese, pravi. Seveda se je pri tem oziral predvsem na socialna vprašanja, kar je omenil tudi v svojem članku – »*Seljan ilirsko-hrvatski*«⁴ –, v katerem je kritiziral novi urbarski zakon, ki da še vedno izkorišča kmeta, le na drugačen način kot prej. Izhajajoč iz spoznanja da razkošnost zemlje ni dana, je postavil vprašanje: »*Ni pametneje v tem času, v katerem vse hiti h civiliziranosti, tisto kar je pravično raje prostovoljno dati, namesto da se s krvavimi rokami vzame*«? Pravi tudi, da se morajo vsi zakonodajalci zavedati prisotnosti fevdalizma in razlik med velikaši in kmeti, in dokler bo to tako, sreča naše domovine ne bo doletela.

Nasprotno, pa so »*Ilirske narodne novine*« na začetku leta 1842 iz madžarskega konzervativnega časopisa objavile članek z naslovom: »*Duhovščini se cerkveno blago odvzeti ne more*«. B. Šulek pa je v svojem članku istega leta obsodil ukinitev duhovniškega imetja. Leta 1844 pa je v Beogradu – spolzela je cenzuri iz rok – izšla Šulekova brošura: »*Kaj nameravajo Iliri?*«, za katero je stala Narodna stranka. V njej je izrazil misel; »*to, da če bi hrvaško-slavonski plemiči siromašnemu kmetu kdaj pomagali vsaj en del davka plačati, sigurno nebi bil greh*«. Leta 1847 pa je v okolici Zagreba v konfliktu med kmeti in plemstvom ponovno vzplamtelo kmečko vprašanje, ki se je reševalo po agresivni poti, zato je Šulek javno izjavil, da bi bilo smiselno kmetom dati v roke knjižico v kateri bi bile točno napisane njegove dolžnosti in pravice, udarce pa bi kot sredstvo kaznovanja umaknili iz uporabe.

Kaže, da v vrstah narodnjakov na prehodu 1846/47 kmečko vprašanje postalo predmet resnih razprav, saj je Vukotinović v strankin program vključil kratke zahteve – [...] urbar, možnost odkupa tlake, obvezen odkup zemlje [...]. Se pa iz načrta ne razbere, kako točno si je realizacijo teh zahtev zamislil, sploh ob upoštevanju tega, da Narodna stranka strogo nasprotuje dreganju v lastniško zemljo. Bil naj bi to tak umirjen, liberalen program, ki pa je spet ostal zgolj na papirju. Sicer pa se drugi z vprašanjem kmetov niso kaj dosti ukvarjali. Na primer »*hrvaško-slavonski naprednjaki*« – kot neka stranka mladih – so se usmerili predvsem na nacionalno – državnopravna načela, ki so jih povzeli po Kušlanu. Se pa je ohranil nek Kušlanov rokopis pesmi – »*Spahija in kmet*« – v kateri se v obliki alegorije napove maščevanje spahiji za njegovo nezvestobo do kmeta.

Po krvavih izkušnjah z uporom kmetov v Galiciji 1846 in pripravah na skupni zbor 1847 se kmečkega vprašanja ni dalo več zaobiti. Madžarsko reformno gibanje je dalo problem obveznega odkupa na dnevni red zbora – po podatkih sodeč, se je vnela ostra in živahna razprava. Odborniški predlog – o obveznem odkupu, ki bi se izvršil ob sofinanciranju države – prinesen skupščini Varaždinske županije je naletel na medle odzive, čeprav je bil ugodnejši

⁴ Pričujoči članek zaradi vsebine v tistem času ni ugledal luč sveta.

od kasneje sprejetega, ki plemstvu dejansko ni več omogočal, da bi pritiskal na kmeta. Narodnjaško plemstvo v varaždinski županiji ni niti v kritičnih trenutkih – tudi po ukinitvi fevdalnih odnosov – pokazalo zadostne naklonjenosti, da se sprijazni z razvojem dogodkov. Takega konsenza ni premoglo niti Madžarsko plemstvo v zagrebški županiji, na katerega je apeliral sam Gaj – »*drago plemstvo, svojo namišljeno ljubezen do naroda izkažite tako, da mu oprostite tlako in mu pomagajte plačati davek*«.

Da se je sploh lahko tako pisalo, je že odraz tega, da se v sami Narodni stranki nekaj pozitivno spreminja. To potrjuje tudi zaključek narodne večine v Hrvaškem saboru 1847, ki je bila sestavljena ob prisotnosti nuncijev. Plemstvo se je sicer upiralo možnosti obveznega odkupa, a je začelo dopuščati to možnost, vendar samo v primeru popolne odškodnine. Nunciji so to željo plemstva upoštevali in sprejeli. To dokazuje sklep o ukinitvi urbarskih in desetinskih davkov in izjava, da se mi z nastankom zakona na temelju razlastitve popolnoma strinjamo. Plemstvo se je s tem zavedlo, da je vsaki odpor zoper odpravo fevdalnih odnosov brezpredmeten.

Niti samo madžarsko plemstvo sprva ni nameravalo iti tako daleč v reševanju kmečkega vprašanja, vendar jih je do tega pripeljalo revolucionarno dogajanje in nevarnost kmečkih uporov. Ogrski sabor je s pristankom hrvaških nuncijev zaključil s tem, da se odpravijo urbarski davki od kmečkega zemljišča, kateri se po uredbi urbarskega zakona niti po sodni poti podložniku ne morejo odvzeti – urbarska tlaka, urbarska devetina ali desetina. Nunciji so kasneje natančneje definirali svoj sklep in povedali, da se pod ukinjene urbarske davke ne razume niti činžni davek⁵ niti vinogradniški davek. Poleg tega se nerazumevanju izloči pravica plemstva – gospode, kot so krčme v poletnem času, mesarije, ribarnice, ... Ta zakon sprejet od nuncijev, je kmetu predajal v lastništvo samo njegovo naseljitveno in urbarsko zemljo, od tega mu ni bilo potrebno več plačevati dajatev. Če pa je užival sredstva na činžni zemlji ali vinogradu, pa mu je madžarsko plemstvo odškrtnilo nekaj prihodka.

2. KMEČKO VPRAŠANJE DO MESECA MAJA 1848

Novice o odpravi fevdalnih odnosov so najprej odjeknile na hrvaškem podeželju in sprožile to, da so kmetje kar hitro opustili svoje obveznosti do svojih gospodarjev. Nikomur se namreč ni zdelo pomembno, da bi čakal na sklic Hrvaškega sabora, da bi ta potrdil t.i. bratislavske zakone. Gajeve Novice so 29. marca objavile članek, ki je govoril o odpravi

---

⁵ Gre za t.i. ČINŽNO ZEMLJO, to je gosposka zemlja izven naselja, ki so jo obdelovali činžniki (cenzualisti) in so za to plačevali določen davek.

urbarskih dolžnosti, tlake, desetine in davkov. Slovanske novice, pa so tekst, ki jim ga je posredovala Ogrska vlada, objavile v času od 29. marca do 3. aprila.

Od hrvaških županji je prva (28. marca) razglasila ukinitve obveznosti Križevaška županija, 30. marca je to storila še Varaždinska, medtem ko pa je Zagrebška to storila zadnja – 14. aprila – zaradi močnega vpliva madžarskega plemstva. Vendar pa kot že omenjeno, kmetje niso čakali na formalno ukinitve, pač pa so sami nemudoma prenehali z obveznostmi.

Ilircem in Narodni stranki pa je bilo v sklopu teh dogodkov najvažnejše, da kmetom objasnijo, da za njihovo osvoboditev niso zaslužni zgolj madžarski plemiči – oni so prvotno temu nasprotovali – pač pa najbolj hrvaškim nuncijem. Zato je do prve objave teh socialnih sprememb prišlo že 25. marca v narodni skupščini v Zagrebu in to še preden so zakoni sploh bili sprejeti v Pešti in razposlani po ogrski.

B. Šulek – urednik »*Narodnih Novina Dalmacije-Hrvaške-Slavonije*« je svoj komentar na dogodka povzel v članku; »*Molitev gospodu za duhovnike*«. V njem je namreč poudaril, da je edino pravo, da se je kmete pomirilo, saj bi se lahko v nasprotnem primeru pojavil neki sodobni Matija Gubec, ki bi kmete organiziral v boju proti plemstvu. Dali smo – in prav je tako – vsa razpoložljiva sredstva in s tem rešili plemstvo in ohranili splošni mir. Opozoril pa je tudi na to, da ni potrebno teh zakonov razumeti kot uspeh kmetov proti plemstvu, kajti kmetje bodo morali svojo svobodo krepko plačati.

Osvoboditev kmetov je pravzaprav izšla iz nacionalnih zahtev Ilircev, saj so ti nacionalno gibanje vezali na vsesplošen upor. Se pravi, Ilirci so kmete sami nehote izzvali, da so postavili svoje zahteve po osvoboditvi, in s tem presenetili Ilirce same. Ti namreč niso imeli nikakršnega programa za reševanje kmečkega vprašanja in demokratizacije družbenih odnosov. Dejansko v vrstah nacionalnih programov med Ilirci ni bilo nikjer zastopano kmečko vprašanje.

L. Vukotinovič – spis »*Nekatera glavna vprašanja našega časa*«, datiran 15. aprila. V tem spisu je izpostavil potrebo po aktualizaciji kmečkega vprašanja. Izhajal je iz tega, da je potrebna večja in temeljitejša reforma, ki bo zgrajena na trdnih temeljih. Zgodi pa naj se z uporom, a ne proti aristokraciji – tukaj opazimo njegovo skrb za plemstvo in ilirska nagnjenja.

F. Žigrovič je od vseh Ilircev edini, ki je vprašanje kmetov obravnaval v posebni brošuri, a v njej ni prešel preko slovaških zakonov. Opozoril je tudi na enakost ljudi pred zakonom in sodiščem. Vendar tudi iz njegovega pisanja lahko opazimo, da je najboljčutljivejša tema v reševanju kmečkega vprašanja, vprašanje servitutnih pravic – uporabe travnikov in gozdov.

L. Šram je izdal najradikalnejši politični program – »*Reforma*« –, kar jih je izšlo izpod peresa Ilircev. Nasprotoval je volilnemu zakonu, po katerem imajo virilisti pravico sodelovanja na saboru, zahteval je proporcionalno obrestovanje, nacionalizacijo in pretvarjanje imetja v državno lastnino. Socialnega vprašanja se v svoje opusu ni dotaknil, je pa apeliral na ljudstvo, naj se izobražuje.

J. Mažuranić in J. Kukuljević pa sta se v sojem programu iz meseca aprila omejila predvsem na nacionalna in državno politična vprašanja. Tudi pri njiju, kot pri vseh Ilircih ni bilo vsebin, ki bi se ukvarjale s socialnimi težavami v letu 1848.

Iz takega odnosa hrvaške politike do kmetov je povsem razumljivo pričakovati, da so Madžari na hrvaškem podeželju našli simpatije v boju proti Ilircem. Zaradi teh aktivnosti so se Ilirci obrnili po pomoč h kleru, z razlogom da pomaga pri zadužitvi madžarskega početja. Madžari so namreč ljudem govorili, da so edino madžarski plemiči zaslužni za njihovo svobodo in da so Ilirci temu močno nasprotovali. Tovrstno početje je vsekakor spodbudilo močna trenja na podeželju, a krivdo zanj ne moremo pripisati zgolj madžarskim hujskačem. Pomemben razlog je bil ta, da je bilo hrvaško politično telo popolnoma nemo za reševanje kmečkega vprašanja. VENDAR pa je v sklopu reševanja teh odnosov 25. aprila Jelačić v svojem odprtem pismu prvič zavzel stališče do kmečkega vprašanja. Pismo je naslovil na vse občine in notri obrazložil, da ga piše v korist nejasnosti glede nove zakonodaje. Diplomatsko je povedal, da na svojo roko ne more reševati tega vprašanja, saj je za to odgovoren hrvaški sabor, da pa on sam popolnoma soglaša z odločitvami ogrskega zbora in da jih je potrebno spoštovati ne glede na prizadetost vpletenih strank.

Nedvomno moramo to akcijo Jelačića razumeti, kot odziv na madžarske puntarje, ki so hujskali hrvaške kmete proti lasni oblasti. Vendar pa je iz odziva kmetov razvidno, da so pridobitev teh pravic razumeli na drugačen način kot hrvaška gospoda – bili so namreč močno prepričani, da je madžarsko plemstvo ednino zaslužno za njihove pravice.

Politika je ta dejanja kmetov – paktiranje z madžarskimi hujskači – razumela kot neke vrste uvod v agrarno revolucijo. To potrjujejo tudi okoliščine v katerih je Gaj nadvojvodo Janeza 24. marca zaprosil za izdajo vojnega naloga, za pomoč državnim hrvaškim patriotom. To je utemeljeval z dejstvom, da vse kaže na vstajo kmetov, tem pa bi se lahko priključil še državni sovražnik številka ena – Madžari – in revolucija bi bila neizbežna.

Hrvaška delegacija, ki je bila 31. marca na Dunaju – tam je moledovala pri cesarju – je najprej prosila cesarja, da glede na ogroženost s strani kmetov imenuje Jelačića za vojaškega komandanta. 9. aprila pa je tudi prva narodna skupščina zagrebške županije izrazila skrb pred

kmeti in opozorila na to da se bliža dan, ko bo kmet dvignil roko nad bivšega zemljiškega gospoda.

Vprašanje karakterja tega gibanja na podeželju je pomembno za njegovo celovito oceno. Vprašanje je; *Ali je to gibanje dobilo obraz prave agrarne revolucije, ki se kaže ne samo v anarhičnih izpadih temveč zahtevah po razbitju veleposesti in popolni preureditvi zemljiških odnosov?* Iz ugotovitev raziskovalcev lahko zaključimo, da je bila socialna revolucija v začetni fazi in se ni širila, bila je bolj lokalizirana in omejena na posamezne nepovezane vojaške izgrede in delovala v skladu z dopustnim in legalnim.

Glede na to, da nemiri na podeželju niso imeli iste intenzivnosti se zastavlja drugo vprašanje; *Vprašanje o periodizaciji gibanja na podeželju leta 1848?* Gavrilović je dogodke iz obdobja marec – maj označil za prvo fazo gibanja, ki se je kazala v tem, ko so bile prinesene želje in zahteve zboru. Druga faza pa je po njegovem naslednje poglavje – *težave in želje (ali zahteve) naroda!*

Izpade kmetov so na Hrvaškem pomirili s tem, ko so sprejeli sklep, da bo hrvaški sabor izdal novi urbarski zakon v skladu s kmečkimi željami in predlogi.

3. TEŽAVE IN ŽELJE (ALI ZAHTEVE) NARODA

Ta dragocena dokumentarna gradiva izhajajo predvsem iz obdobja od konca maja do srede junija in jih sestavlja 112 spisov priloženih zapisniku omenjenega odbora, ki jih je od 28. junija dalje preučeval. Svoje predloge v zvezi s posameznimi zahtevami je vnesel v zapisnik samo do številke 63 in je s tem svojo nalogo opravil le na pol. V sestavljanju želja se je naslanjal na uredbe novega urbarskega zakona, ki ga je sprejel hrvaški sabor v začetku junija. Razen 90 zahtev, ki se nanašajo na vaške občine, se v materialu nahaja tudi zahtevk za 20 mest in trgov, za katere je Al. Jelačić ugotovil, da se v najpomembnejših vprašanjih skladajo z vaškimi zahtevami. Gradiva je največ iz območja Podravja – od Vinice, preko Varaždina in Dalja – veliko tudi iz krajev okoli Požege, Daruvara, Pakraca, Dugog sela in Čazme. Nekaj malega teh spisov je tudi iz Hrvaškega Zagorja in krajev južno od Save, Sremska županija pa v gradivu sploh ni zastopana. Gradivo vsebuje vse najrazličnejše pritožbe, zahteve, .. ki se pogosto ponavljajo. Je pa tudi dober vir informacij o življenju in nasploh razlik v razvitosti delov Hrvaške.

Če združimo najpogosteje izražene želje in zahteve kmetov, si sledijo po tem redu:

1. krčmarina (taksa), mesamina (taksa), ribolovska taksa, lovnina (taksa), taksa za uporabo kotla za žganjekuho, kot nedavno uveljavljene obremenitve, vendar z vključitvijo mlinarjenja v urbari pa je skupaj s tem bilo ukinjeno,

2. vrnitev občinskih in drugih zemljišč odvzetih in zamenjanih, posebno za otrebljen svet v gozdu, gozdove in travnike
3. pravico do brezplačnega uživanja pašnikov in gozdov – servitutne (služnostne) pravice,
4. ukinitvev gornine – gorske desetine in motičnine (izpeljano iz motika) – za vinograde, ki se niso šteli v naselje, a obenem niso pripadali niti plemiškem zemljišču,
5. ukinitvev oz. znižanje dajatev župnikom in redovniških dohodkov duhovščini,
6. ukinitvev mitnin in mostnin – svobodna trgovina s soljo, prepoved privatnega imetja v družinskem imetju, ukinitvev dajanja nekaj v predračun (foršpon) – ter vrnitev nepravilno izračunanih denarnih kazni,

Vprašanje odškodnine plemstvu, za zemljiško odvezo je bilo eno od primarnih vprašanj plemstva, seveda pa je zadevalo tudi kmeta. Sicer je zakon narekoval, da bo dolgove poravnala država, ampak v nekaterih občinah se s tem niso strinjali. Kot povzema Al. Jelačić, je to vprašanje v Saboru sprožilo žolčne razprave.

Nacionalne in politične zahteve so tukaj na stranskem tiru oz. so stvar inteligence, ki pa se v kmečko vprašanje zelo nerada vtika. Gavrilović je v svojem gradivu dobro opisal komunikacijo na Hrvaškem – z ekonomsko-socialnimi vprašanji so se ukvarjali kmetje, nacionalno-politične zahteve pa so bile stvar meščanske inteligence.

V. Bogdanov iz gradiva izvleče podatke o tem, da kmetje zahtevajo, da se zemlja zemljiških gospodov in cerkve da tistim, ki so popolnoma brez zemlje – toliko, da bo za preživetje, nič več. Pričujoči avtor je raziskoval tudi gradivo z vsebino, ki podaja odločen protigermanski in protiaavstrijski odnos – gre za nacionalno problematiko. Glede političnih zadev se edino lahko zahvalimo narodnemu zastopniku Juriju Lendvaju, ki je spisal zahteve Podravskega Kotarja v zvezi s priključitvijo Dalmacije, samostojnim ministrstvom in federalno celovitostjo monarhije. Vsi drugi kmetje, so v večini pisali (redki, saj je bil narod nepismen), kako so oni podani kralju Ferdinandu in veseli, ker ga imajo in da bodo taki še naprej, vse dokler ne bodo dobili svojega hrvaškega kralja – kar pa je bil resen vrhunec političnega radikalizma.

Al. Jelačić se spominja, da je apatičnost kmetov v zvezi z političnim dogajanjem, volitvami, Saborom, ... res nepopisna. V. Bogdanov pa omenja, da je združiti nacionalno in socialno vprašanje bilo popolnoma nezmožno, tako kot je bilo nezmožno to, da bi skupaj sodelovali kmetje in plemiči.

4. URBARSKA RAZPRAVA V HRVAŠKEM SABORU

Od trenutka ko je začel z delom – 6. junija – je najprej moral oblikovati svoje stališče do peštanske vlade, saj so bili stiki z njo pretrgani od aprila, neposredno po tem ko je Jelačić prevzel dolžnost bana in prišel z Dunaja – 18. april. Kralj je Jelačića pozval 29. maja, da pride k njemu v Innsbruck in prepreči sklic Hrvaškega sabora, vendar je Banska konferenca od Jelačića zahtevala, da svoj odhod preloži na 12. junij in omogoči v tem času sklic sabora, kateremu je peštanska vlada odvzela zakonitost. Sabor je sicer ugotovil, da bo za reševanje odnosov med Zagrebom, Dunajem in Pešto potreben konsenz v monarhiji sami in ne zgolj v Zagrebu, je pa sestavil svoj pogled na problem in ga predal Jelačiću, da ga odnese s seboj v Innsbruck. Po prihodu nazaj, pa je ban določil 6 – saborskih odborov, katerih naloga je sestaviti zakonske člene. En odbor, tega je vodil Herman Bužan je imel nalogo, da predloži predlog o ukinitvi »urbarskih in poljedelskih davkov«. Zanimivo je to, da v tem odboru izmed 30 članov ni bilo nikogar od ilircev – verjetno se jim to vprašanje ni zdelo tako pomembno in so se zavzemali bolj za vprašanje nove »krajinske (Krajina) ustave«. Sigurno pa vprašanje davkov ni bilo tako nepomembno, a je bilo v večini že rešeno, saj so bili sklepi o ukinitvi davkov že sprejeti z »bratislavskimi zakoni«⁶.

Vendar pa se je v času banove odsotnosti enkrat sešel plenum sabora (21. junija) na izredni seji – razlog za to pa je bila ena lažna vest – da so bana v Innsbrucku prijeli – in ena resnična vest – da je cesarska vojska napadla Sr. Karlovce. Temu navkljub je 4. julija Kukuljevič predložil dokument, da se kmetom preda v last vse livade in polja, če se le vključijo v obrambo domovine – GRE ZA POPOLN MADŽARSKI PONAREDEK. Kukuljevič se je namreč zavzemal za miroljuben način reševanja kmečkega vprašanja, vsekakor pa je bil pri reševanju le tega na strani plemstva.

S cesarjevim manifestom – 10. junija – je Jelačić ponovno dobil odvzet banski naslov, začela se je tudi priprava na izročitev nove t.i. »krajinske ustave« cesarju in pojavila se je grožnja po tem, da če bodo Madžari v Virovitiški županiji zmagali, bo Hrvaška izgubila Slavonijo.

Urbarsko vprašanje, pa se je ponovno vzelo v pretres 7. julija, neposredno po odobritvi »krajinske ustave«. Mnenja na zasedanju so bila raznolika, seveda pa je bilo od Ilircev za pričakovati, da bodo postavljali provokativna vprašanja in dajali radikalne predloge. Razprava je v začetku zajela širši kontekst, kot ga ponujajo t.i. bratislavski zakoni. Franjo Žigrovič, je v uvodu izrazil zahtevo po temu, da se odpravijo manjše kraljeve pravice v korist kmetove osebne svobode, da se kmetom omogoči korištenje drv – za kurjavo – iz plemiške zemlje.

⁶ Tako so se imenovali tisti zakoni, ki so odpravili tlako in tlačanstvo, ...

Najbolj so se ob njegov prvi predlog spotaknili konservativci, drugače pa so ga razpravljavci v večini podprli, dodali so še predlog, da se pravica točenja pijače – krčmarjenje – prenese iz rok plemstva v roke občine. V zvezi z drugim predlogom, so drvom dodali še pravico do hrasta – hrastov gozd – vendar zgolj v Slavoniji in izključno za privatno rabo. V zvezi z nadomestilom plemstvu, pa je Žigrovič dejal, da bo to odvisno od tega kako se bodo uredili odnosi z Ogrsko. Glede na to slednjo izjavo pa je trojica – Vrbančić, Pavlec in Matić – sploh oporekala plemstvu pravico do nadomestila. To je bil zgolj osamljen primer, bolj kot provokacija. Večina, tudi bolj rigorozni Ilirci – t.i. levica oz. večina tistih, ki se je kasneje zbrala okoli Kušlanovega »Slovanskega juga« – so pristali na Žigrovičevo razmišljanje.

Gotovo pa je v prvem planu vprašanje t.i. vinogradov, od katerih je kmet dajal davek – plemiško gornino oz. vinsko desetino – in v zvezi s tem je Vrbančić predlagal, da se ta zemlja da v popolno last kmetu, seveda so Ilirci njegov predlog vzeli kot radikalno provokativen.

Ocenjujoč držo »levice« tekom urbarske razprave, V. Bogdanov ugotavlja, da so le Vrbančić, Pavlec in Matić spodbijali plemstvu pravico do nadomestila. Medtem ko so levičarji v večini – po Bogdanovem mnenju – zahtevali najtemeljitejše reševanje kmečkega vprašanja – ukinitve vseh t.i. malih kraljevih pravic in to brez kakršnekoli odškodnine fevdalcem. Zatorej jih je Bogdanov označil za najradikalnejše politike znotraj Habsburške monarhije. Vendar je na račun teh izjav dobil kar nekaj kritik. Za primerjavo so vzeli program slovaškega narodnega gibanja, ki je zahtevalo, da se poleg urbarskih podložnikov osvobodijo še vse zemljiške podanike in to predvsem tiste, ki so gosposko tlako delali 36 let. Romuni, so predlagali, ukinitve vseh vrst dajatev, tudi za vinograde in to brez kakršnekoli odškodnine. V avstrijskem parlamentu je H. Kudlich predlagal ukinitve urbarskih dajatev, brez odškodnine in pri tem ga je poleg kmetov (kmečkih zastopnikov) podprla še cela nemška levica.

Analiza urbarske razprave je pokazala da se v pojem hrvaške »oseminštiridesetaške levice« ne more zvrstiti vsa imena tistih Ilircev kateri so se zaobljubili da bodo ukiniteli fevdalne odnose. Isto stališče je zastopal tudi Jelačić, seveda navezujoč na že znana bratislavska določila. Pomembno pa je tudi to, da se med konzervativci, ki so branili pravico za plemiško nadomestilo, ni našlo nikogar, ki bi nasprotoval osvoboditvi kmetov.

V urbarski razpravi – ne ozirajoč se na razlike v posameznostih, ki jih ni bilo malo – bi lahko razlikovali tri struje katere so dobile čvrstejše obrise nekih grupacij z identitetnim dojemanjem v osnovnih vprašanjih. Konservativna struja, katero je posebno zastopal baron Metel Ožegović, ni bila naklonjena nekim določilom iz bratislavskih zakonov. Bila je maloštevilna skupina, v kateri je S. Vrbačić edini zahteval, da se vsa nenaseljena zemlja – travniki, gozdovi, vinogradi – pusti kmetom. A večina hrvaškega sabora je zavzela stališče, da

razširi bratislavske zakone tako, da ukini kraljeve pravice, ki so plemstvu prinašale veliko prihodkov. Tej – večinski – struji so pripadali vsi omenjeni Ilirci. Vendar pa Leščilovska opozarja, da vseh znotraj te struje ne moremo imeti za liberalce, vsaj radikalno trojico – Vrbančić, Pavlec in Matić – ki je bližja interesom demokratske struje. Medtem, ko idej radikalnih demokratov v saboru ni bilo. Da pa te trojice ne moremo jemati za najradikalnejšo je dokazoval Slavoljub Vrbačić v svojem članku. Strogo je obsodil načelo odkupa, v kakršni koli obliki, in kot večina buržoaznih demokratov branil buržoazni princip privatne lastnine. Seveda pa po razmisleku, ni odstopil od zahteve – v primeru če se nacionalizacija zgodi – po nadomestilu.

5. SKUPINA OKOLI »SLOVANSKEGA JUGA«, DO KMEČKEGA VPRAŠANJA PO SABORU

Oceno najpomembnejših Ilircev, kot izrazitih mestnih liberalcev potrjuje njihova drža do kmečkega vprašanja po odgoditvi sabora, ko so v Kušlanovem »Slovanskem jugu« in njegovem tedenskem prispevku »Prijatelju Puka« – namenjena predvsem kmetu – dobili možnost, da skozi svoj tisk trajno vplivajo na javnost. Preseneča pa vest o tem, da je »Slovanski jug« – v času drugih kmečkih nemirov – kmečkemu vprašanju namenil veliko pozornost, a ne zavzemajoč proti njemu kakšno določeno stališče.

Ob koncu novembra – po krvavem obračuni med kmeti in vojsko v Granešini pri Zagrebu – se je v Slovanskem Jugu prvič resno govorilo o kmečkem vprašanju. Njihov sodelavec Ferko Žeravič – predsednik Odbora za varnost v Zagrebu – je za ta spopad obtožil Upravni odbor zagrebške županije. Dne 26. novembra pa je v društvu zagovarjal kmečko mišljenje o vinski desetini kot pravilno – bila naj bi ukinjena. Ker pa sabor ni zasedal in te odločitve ni mogel sprejeti, je predlagal, da se tega davka pač ne pobira. Sicer pa je zastopal načelo odškodnine plemstvu. Kušlan pa je mišljenje Žeraviča samo še pospremil z izdajo neke notice v kateri je soglašal z njim.

Iz Kušlanovega pisanja v 15. številki »Prijatelja Puka« izhaja, da se je čvrsto opiral na saborske zaključke v odnosu do reševanja »gornine⁷« v okviru kmečkega vprašanja. V urbarski razpravi je kmetom naznanjal »fevdalstvo« kot tuj uvoz, ki razdvaja kmeta in plemiča. V korist tega, se mora plemstvo odpovedati svoji praksi in se kmetu prikupiti – ga povzdigne k sebi, ali pa se samo spusti k tlom. S tem je Kušlan – kot tudi Gaj – potešil lakoto kmetov vse do trenutka, ko je v istem časopisu izšel članek o tem, kako morajo in bodo morali

---

⁷ Tistega davka, ki se plača na vinograd, oziroma na proizvode, ki so plod zemlje v gorah

kmetje še naprej plačevati gornino. Glede na to, pa je Kušlan kmete pozval, da naj v korist preprečitve večjega zla še nekaj časa plačujejo ta davek, saj bodo kmalu rešeni čisto vsega.

Naloga »Prijetelja puka« je, da vpliva na kmeta v duhu nacionalnih in političnih dojemanj – usmerjeno je bilo v politično in nacionalno vzgojo kmeta. V tem, da bosta kmet in plemič stala na istem bregu in se borila za iste stvari, so namreč zbrani okoli »Slovenskega Juga« videli prihodnost Hrvaškega naroda.

Za podrejanje kmečkega vprašanja nacionalnemu – v korist avstroslavizma – se je zavzel Kušlanov strankarski kolega M. Georgijević. Ta je v svojem članku, ki ga je poslal redakciji Slovenskega Juga označil kmete za »ugrabitelje« plemiške zemlje in največje narodne sovražnike. Gavrilovič, pa je v saboru odnos med kmečkim in nacionalnim vprašanjem komentiral tako: »ljubezen do naroda in strpnost, ne pa agrarna reforma in uničenje aristokracije«.

Iz skupine okoli Slovenskega Juga je kasneje vzniknila politična organizacija Slovanska Lipa, kateri sta vtisnila pečat Kušlan in Vrbančić. Vendar pa tudi ta organizacija v svoj program ni vnesla nekega »agrarnega programa«, ki bi se lahko naslavljal kot kmečki.

6. ZAKLJUČEK

Med narodnimi težavami in željami (oz. zahtevami) iz leta 1848 se s svojimi radikalnimi pristopi poudarja agrarni program »naroda Požeške županije«. Poleg splošnih zahtev, se na koncu zahteva to, da se »pogodbenike in druge na zemljiškem posestvu živeče združi s tistimi, živečimi na naselitveni zemlji v eno kategorijo z istimi pravicami«. Pričujoča županija je Jelačićev razglas – zgoraj omenjeni razglas o kmetih – vzela tako resno, da je skoraj odpravila gornino in pravico do paše znatno olajšala. A poskus pridobiti več pravic za kmete ni obrodil sadov.

Do konca 1848 pa kmečko vprašanje zgublja tisti pomen, ki ga je prvotno imel. Preostalo je zgolj spontano gibanje na podeželju, pa še to se je spremenilo zgolj v prošnje in pritožbe.

Od jeseni 1848 ni več bilo ne notranjih ne zunanjih pogojev, da se te spontane akcije kmetov povežejo s politično aktivnostjo v mestu. Reakcija je bila od konca julija – po zmagi nad italijansko revolucijo – v Avstriji že na pohodu in ni je zaustavilo ne madžarsko orožje. Zaustavil pa jo je cesarski zakon o možnosti odkupa kmeta, ki je bil izdan 7. septembra 1848, kmetje so bili zadovoljni in upor se je pomiril.

Za pravilno oceno zakonskega dela hrvaškega sabora glede kmečkega vprašanja je pomembna ugotovitev, da ukinitve fevdalnih odnosov ni nikjer v avstrijskem delu monarhije prešlo preko mej, ki so bile postavljene tudi na Hrvaškem. Rešitev le tega pa je na Hrvaškem podpirala tako Avstrija kot Madžarska. Meseca junija 1848 so slovenski kmetje v obmejnih krajih – Krško, Kostanjevica – obračali na Jelačiča z željo, da bi se priključili Hrvaški, z razlogom da bo pri njih tudi tako kot je na Hrvaškem – da bi bila odpravljena tlaka, desetine in drugi grofovski izdatki. Kajti edino na Ogrskem je z uredbo o ukinitvi gornine bilo storjeno več v prid kmetov, kot so to zahtevali t.i. bratislavski zakoni.

Na Hrvaškem pa je s samo uvedbo Jelačičeve diktature zavladalo politično mrtvilo, plemstvo pa je povečini uspelo zadržati svoje pozicije v javnem življenju in še vedno je oproščeno davka, tlake in nima vojaške obveznosti.

Vendar pa so v zvezi z zadušitvijo dunajske revolucije konzervativne stranke na Hrvaškem prevladale. Ampak so se pri vsem tem zavedali, da ohranitev predhodnega stanja ni možna in da so spremembe na podeželju nujno potrebne.

Vrijeme iščekivanja (Tema 2: str.167-180)

I. Prilike u Slavoniji i hrvatsko-madžarski pregovori

V letu 1848 se je pritisk mađarske vlade najbolj kazal v Slavoniji, predvsem zaradi proti mađarskega razpoloženja. Županija v Virovitici je priznala mađzarko vlado konec junija 1848 in izbrala svoje zastopnike za mađzarski sabor. Na vzhodnem Sremu je 12. junija prišlo do mađzarskega napada na srbsko oporišče v Sremskih Karlovcih; to je bil začetek mađzarsko-srbske vojne. Vojna je svoj vrh dosegla v prvi polovici julija 1848, ko je prenehal delovati Zagrebški sabor. Srbsko gibanje je bilo najmočnejše v Sremu, ki si je to županijo prizadeval vključiti v Vojvodino. Ban Jelačić je od 13. do 25. julija 1848 obiskal mejne Slavonske regimente in dele Sremske in Virovitičke županije, z namenom širitve propagande proti mađzarski vladi in njenih hrvaških pristašev v Slavoniji. Jelačiću je uspelo okrepiti prevlado hrvaškega političnega gibanja v največjem delu Slavonije, razen Osjeka in Petrovaradina, ki sta še naprej ostala pod mađzarskim vplivom/prevlado. Ban je posredno pomagal tudi srbskemu gibanju v južnem delu Mađzarske. Z govori na Požeški, Sremski in Virovitički skupščini je ban hrabil narod in s tem jačal odpor proti mađzarski vladi. Tako je bil mađzarski vpliv oslavljen, ampak ne tudi uničen. Kasneje je mađzarski vpliv ponovno ojačal, saj je konec avgusta 1848 vlada imenovala kraljevskega komisarja Ladislava Jankovića za virovitiškega župana. Jelačić se je tako moral soočiti z mađzarskim vplivom tudi v vzhodni Hrvaški. Jelačić je reorganiziral župnijsko upravo v Sremu, v Petrovaradinu pa je poskušal obnoviti prejšnje mejne uprave, kar mu je povzročalo veliko težav, saj je prišel v spor z mejnimi oficirji srbske narodnosti, zato je moral popustiti. Sremski Srbi so v Jelačiću videli političnega zaveznika proti Mađzarom, ne pa tudi Hrvaškega bana in svojega političnega vodjo.

Po leti in jeseni 1848 je prihajalo do nenehnih sporov med katoličani in pravoslavci v Sremu, predvsem zaradi politike Glavnega Srbskega odbora, ki je katoliškim mestom in vasem pošiljal dopise v cirilici in zaprl nekaj katoliških svečenikov. Srbsko gibanje si je prizadevalo, da bi Srem odcepil od Slavonije in Hrvaške ter ga vključili k Vojvodini. Ta nestabilnost in ne sigurno politično sanje je povzročilo beg nekaterih prebivalcev katoliškega rodu iz zahodnega Srema. Mađzarska vlada pa kljub vsemu ni uspela ojačati svojega položaja.

13. julija 1848 je Jelačić v pismu nadvojvodo Johanna opozoril, da je potrebno pohiteti s sodelovanjem, saj se ne bo moglo več dolgo izmikati oboroženim spopadom med Mađzarsko in Hrvaško.

Avgusta 1848, ko se je Jelačić že pripravljaj, da bo prečkal Dravo, je bila Madžarka vlada pripravljena priznati popolno samostojnost Hrvaške in Slavonije.

Kmalu po tem se je Madžarski vpliv kratkotrajno povečal, saj je skupščina Semske županije, avgusta 1848, priznala Madžarsko vlado in ovrгла vse prejšnje banskega ukaza. A, že nekaj dni za tem, je bilo to končano, zaradi intervencije generala Josipa Neustadtera, ki je brez boja zavzel središče Vukovara. Kljub velikemu kolebanju v Madžarski politiki, le-ti niso hoteli pristati na popolno Hrvaško neodvisnost, še manj pa na ustanovitev Vojvodine.

Ko se je Jelačić vrnil v Zagreb je javnost obvestil o pogajanjih z Madžari, v kateri se zahteva :

1. Da se vojska, finance in zunanji posli združijo z vlado celotne monarhije na Dunaju. Da bi bila jezikovna enakopravnost - da bi bilo dovoljeno poročanje/upravljanje v domačem jeziku, tudi na občem Ogrskem saboru.
2. Da se želje in zahteve srbskega naroda na Ogrskem izpolnijo.

Vendar predsednik Madžarske vlade ni imel namena izpolniti teh zahtev.

Vzporedno s hrvaško-madžarskimi pogajanjimi je tekkel pogovor tudi hrvaškega sabora z avstrijskim parlamentom (druga polovica julija 1848). Dogovarjali so se o politični organizaciji, o poslovniku, o izbiri službenega jezika in o kmečkem vprašanju. Poslovnik je strogo prepovedoval prijemanje političnih poslanstev iz drugih držav, kar je predstavljalo za Hrvaško največji problem, saj je Hr. pripadala madžarski kroni in bila je pravno neodvisna od Avstrije. Vsa pogajanja parlamentarnih poslancev so bila neuspešna; s tem so kraljevina Hrvaška, Slavonija in Dalmacija pristale na AU centralizacijo, kar se je kazalo na področju financ, vojne, trgovine in zunanjih poslov. Na drugi strani pa so kraljevine na podlagi načela svobode, enakosti in bratstva, obdržale upravljanje nad svojimi notranjimi zadevami in zakonodaje glede svojih posebnih poslov. Avstrija bi s tem načinom postala zvezna država svobodnih narodov, ki bi bili podvrženi eni vladi.

II. Pokretanje Slavenskog Juga i hrvatsko-madžarski odnosi u kolovozu 1848

6. avgusta 1848 je izšel časopis z naslovom *Slavenski Jug*. Njegova urednika sta bila Dragutin Kušlan in Nikola Krestić. Ta časopis je bil potreben zaradi političnega izobraževanja zaostalega naroda. Časopis je od vsega začetka zagovarjal osnovne Hrvaške nacionalne in politične cilje, kot so omejena samostojna samouprava v okviru Monarhije in zedinjeno Hr. zemlje. Podpiral je ideje avstroslavizma, ki se je zavzemal za preureditev Avstrije v zvezo svobodnih in samostojnih narodov ter držav nastalih po jezikovnem načelu. Še posebno pa je podiral Srbsko gibanje v južni Madžarski, s pozivom Hrvatom, da čim prej pomagajo Srbom. Po propadlih pogajanjih na Dunaju, se je Jelačić odločil, da počaka na odgovor madžarskega sabora. Madžarska vlada se je konec avgusta 1848, sprejela parlamentarni načrt zakona o pogodbi s Hrvaško, katera bi imela svoj vojni, finančni in trgovski oddelek, ter svobodno uporabljanje lastnega jezika v skupni vladi in saboru. Kasneje se je pokazalo, da je bilo vse to le taktični pripravek, ki je pridobil na času in preprečil Jelačićevo intervencijo.

Hrvaško-madžarski odnosi pa so se samo še stopnjevali.

Časopis *Slavenski Jug* je še dodatno pojačal antimadžarske glasove med Hr. javnostjo. Ta Hr.-madžarska nesoglasja so še dodatno oteževala njun državni razvoj, saj so se obojestransko omejevali pri vojaških in finančnih močeh. Vse skupaj je privedlo tako daleč, da je zagrebški tisk, nekoliko kasneje, navdušeno pozdravil Jelačićev prehod preko Drave (11.september) in začetek vojne proti madžarski vladi. Nihče pa takrat še ni vedel, da bo največ koristi od vsega tega potegnili prav avstrijska vlada.

Hrvaška politična javnost je tako v celoti podprla Jelačićev vojni pohod, saj je smatrala, da jim bo to zagotovilo, ne samo celotnost Monarhije in neodvisno Hrvaško od madžarske vlade, ampak tudi, da bo prenehala madžarska dominacija nad ne madžarskimi narodi v Translajtaniji, katerim bo omogočena samostojnost in možnost povezovanja z avstrijskim ozemljem v novo svobodno zvezo avstrijske nacije. S tem bi preprečili nastanek Madžarske, kot posebne politične tvorbe, ki bi bila ločena od ostalega ozemlja Monarhije, v kateri bi samo Madžari imeli status politične nacije.

Konec avgusta in z začetkom septembra 1848 je bilo jasno, da je vojaški spopad med hrvaško in madžarsko nacionalno politiko neizbežen.

Z začetkom septembra 1848 je Jelačić vzpostavil kontrolo nad skoraj celotno Virovitičko županijo in na skupščini 4. Septembra 1848 so bile odpravljene vse madžarske uredbe in prepovedano je bilo dopisovanje z madžarsko vlado in generalom Hrabowskim; to pa je bil samo začetek Jelačićeve intervencije proti madžarski vladi.

Vrijeme rata i prvih sumnji (Tema 2: str.181-207)

I. Početak hrvatsko-madžarskog rata i reagiranje hrvatske javnosti

Jelačić je 7.septembra 1848 izdal razglas v katerem opozarja na madžarske nepravilnosti, ki so se kazale predvsem v podtaknjenem madžarskem jeziku, v nepravilnosti delovanja madžarske vlade in v pritisku na Hrvate, predvsem v Slavoniji in Primorju. Jelačić ni želel odstopiti od pogoje pomiritve, ki zahtevajo združitev Avstrije, enakopravnost Ogrskih narodov in podpiranje srbskih zahtev. Uresničitev teh zahteve pa Jelačić vidi le z orožjem, ker madžarska vlada ostaja pri svojih enostranskih pravicah.

11.septembra 1848 je Jelačić prečkal Dravo, zavzel Međimurje in krenil proti Pešti. Jelačić je imel v interesu ne samo avstrijske, ampak tudi hrvaške nacionalne interese; njegov motiv za začetek vojne je izhajal iz agresije proti drugi državi in narodu, po drugi strani pa je to odgovarjalo Dunajskemu dvoru. Vojna naj bi temeljila predvsem na preoblikovanju notranje enakosti celotnega kraljestva s središčem vlade na Dunaju.

Že na začetku bojev se je pokazalo, da je bila ta odločitev, za prehod preko Drave, zelo nepremišljena politična poteza. Jelačićevi vojaki so bili namreč zelo slabo oboroženi, oblečeni in nedisciplinirani, kar je predstavljalo velik rizik. Kasneje se je pokazalo, da hrvaška politika ni imela nikakršnega jamstva in obljub, da se bodo izpolnile njihove zahteve (celovitost in omejena samostojnost Hrvaške in zahteve po političnem povezovanju Južnih Slovanov v Monarhiji, ter ideje avstroslavizma). To hrvaško gibanje 1848-1849 je v zgodovini zabeleženo kot eno od najbolj tragičnih dogajanj v hrvaški zgodovini.

Po Jelačićevem prehodu reke Drave, je AU politika odkrito nastopila proti madžarski neodvisnosti in se odkrito borila za celovitost Cesarstva. V razglasu 25.septembra 1848, kralj zahteva pokornost madžarskega naroda vsem njegovim zahtevam; 3.oktobra 1848 se razpusti madžarski parlament in se razglasi vojno stanje, Jelačić pa je imenovan za vrhovnega poglavarja. To je pomenilo politični vrhunec v Hr.gibanju, po drugi strani pa postopno upadanje, saj je vojna slabost pomembno vplivala na napredovanje Jelačićeve vojske skozi Madžarsko. Jelačić je želel zavzeti Pešto, kar mu ni uspelo, zato se je moral umakniti (konec septembra) proti avstrijski meji. Tu se je priključil v okvir avstrijske vojske pod poveljstvom kneza Windischgratza.

II. Bečka pobuna, nove inicijative i planovi u listopadu i početkom studenog 1848

Po Jelačićevem prestopu reke Drave je na Hr. zavladao politično mrtvilo, saj ni bilo več župnijskih skupščin in časopisi so prenehali izhajati, vse do dunajskega upora. Za upor so bili obtoženi nemški in madžarski radikalci in republikanci, ki so želeli obdržati prevlado nad avstrijskim gospodarstvom in spremeniti AU v anarhično republiko. Upor je pomenil zlom parlamentarne vlade in rušenje nacionalnih interesov. Madžari, na čelu s Kossuthom, so odprto podprli upor in odkrito kazali težnje za uničenje Monarhije. To je bila logična posledica njihove celotne politike vse od marec 1848, ki je temeljila na dveh izhodiščih:

1. madžarska revolucija lahko napreduje samo pod prividom lojalnosti dinastiji,
2. na Dunaju je potrebno zagotoviti močno podporo za madžarsko revolucijo v primeru neugodnih okoliščin, kot je bil npr. Jelačićev pohod proti Pešti.

Zaradi teh razlogov so se Madžari najbolj veselili Dunajskega upora, saj so v njem videli rešitev svoje revolucije in ohranitev tiranije nad nemadžarskimi narodi.

Čeprav so Nemcem Madžari smrtni ne prijatelji so se povezali z njimi, samo da bi lahko še naprej dominirali nad avstrijskimi Slovani, ki so samo želeli svobodo in enakopravnost vseh avstrijskih nacij. Nemcem je svoboda pomenila dominacijo nad nemškimi narodi.

Jelačić je nastopil proti dunajskemu uporu, saj je le v obstoju Avstrije videl obstoj Slovanstva. Nastopil je proti Dunaju samo zato, da bi ohranil ustavno svobodo in vse slovanske interese.

Bansko vijeće (=svet) se je ukvarjalo s vsemi področji državnega upravljanja, razen zunanjih, finančnih, trgovskih in vojnih poslov. BV se deli na notranji, pravosodni, finančni, vojni in prosvetni oddelek. Naloga vseh politikov v BV je bila predvsem zavzemanje za ohranitev hrvaške neodvisnosti. Pred pohodom v vojno je Jelačić potrdil Mirka Lentulaja za predsednika BV ter imenoval načelnike posameznih oddelkov in njihove namestnike. Od vseh je zahteval pokornost BV, odanost kralju in domovini. BV se je ohranilo vse do leta 1849 (september), ko je bila na Hr. razglašena Oktroirana ustava. Kljub temu, da je BV imelo formalno priznано vrhovno upravno oblast, ni imelo politične samostojnosti zaradi banove diktatorske oblasti in ravno to je še dodatno oteževalo delo sveta. BV je bilo po Jelačićevih besedah le izvršni organ, ki je bil dolžan vse pokornosti banskim odločitvam. Le v Vojni krajini so avstrijske vojne oblasti zadržale svoj dominanten položaj in niso priznavale nikakršnih naredb Banskog vijeća. Člane BV je izbiral ban in ne neposredno narod / županijske in mestne oblasti. Tako so bili člani sveta neposredno odgovorni banu. BV je samo predlagalo zakonske predloge, zato je bolje imenovati BV kot vrhovni upravni organ v Baski hrvaški (ne vlada).

Predsednik BV- Lentulaj je moral banu, vsaj enkrat na teden pisмено poročati o tekočih zadevah v Hr. Osnovna naloga Notranjega oddelka BV je bilo vzdrževanje reda in miru v državi in v odnosu do nižjih državnih organov. Prosvetni oddelek se je ukvarjal s vprašanji šolstva in izobraževanja ter tiska, vere in cerkvenih ustanov. Finančni oddelek se je ukvarjal z rednimi finančnimi posli, trgovino in poljedelstvom. Vojni oddelek pa se je v glavnem zanimal za vprašanja nabiranja vojakov in oskrbe čet, ter evidentiranje vojno sposobnega prebivalstva.

Hrvaški odbor je v dunajskem uporu videl anarhijo in brez zakonsko stanje, zato so hrvaški politiki pozvali k združitvi vseh slovanskih narodov v Avstriji, da bi s skupnimi močmi rešili prestol na temelju slovanstva.

Za čas dunajskega upora se je rešitev spora videla v treh načelih, ki bi jih lahko rešil le avstrijski sabor, a je bilo to žal velika utopija. Načela v odnosu političnih institucij avstrijske konfederacije naj bi temeljila na:

1. skupna moč centra mora biti enaka skupni moči vseh zveznih držav,
2. notranja politika mora biti avstrijska, a ne v korist posameznega naroda,
3. osrednja oblast mora voditi strogo nevtralno narodnostno politiko.

Bistvena načela hrvaškega gibanja (po Ostrožinskemu) 1848-1849 so:

- ◆ Načelo historizma, saj se dogodki v takratni Habsburški monarhiji smatrajo kot del in svojevrsten vrhunec občin političnih in družbenih dogodkov v zahodni in srednji Evropi od konca 18.stol. ter vse večja egalitarizacija (enakopravnost) ljudi, ki postopno vodi do ukinjanja političnih, socialnih, kulturnih in družbenih razlik.
- ◆ Načelo nacionalizma, ki zahteva, da se enakopravnost razširi na vse nacije.
- ◆ Načelo antilegitimizma, ki daje prednost naravnemu-nacionalnemu pravu, saj se nacionalizen obravnava kot stvar sedanjosti in prihodnosti in ne preteklosti. Zaradi tega se pri preoblikovanju Monarhije naslanja na jezikovno-etnični model, kjer bi prevladovalo formiranje 10-ih političnih enot in ena od njih bi zagotovo tvorili tudi Hrvati in Srbi.

Hrvaška javnost je vse od leta 1848 podpirala avstroslavizem, ker so bili prepričani, da samo obstanek Avstrije omogoča obstoj malih slovanskih narodov, ki so bili nepripravljene ali prešibki za popolno politično samostojnost. Po drugi strani pa naj bi jim preurejena Monarhija, pod avstroslavističnimi zamislimi, nudila zunanjo zaščito od avtokratske Rusije in veliko nemških namenov, navznoter pa naj bi jih ščitila od nemške in madžarske prevlade. A vse to ni bilo uresničljivo, saj se je v Avstriji izoblikoval centralizem, ki je bil v nasprotju s suverenostjo avstrijskih nacij. Avstroslavizem se ni uveljavil tudi zato, ker so bili proti njemu najmočnejši tvorci politične oblasti takratnega časa- Nemci in Madžari.